

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету)

кафедра соціології та політології

(повна назва кафедри)

«Допущено до захисту»

В.о. завідувача кафедри соціології та
політології

Тетяна ЛУШАГІНА

«___» _____ 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти, спеціальність)

зі спеціальності:

052 «Політологія»

(шифр і назва спеціальності)

на тему:

«Вплив праворадикальних партій в країнах Західної Європи
на регіональні та глобальні геополітичні процеси»

Виконав: студент VI курсу, групи 631м
Дикул Демид Олегович
(П.І.Б.)

Керівник: д.політ.н., професор
Іванов Микола Семенович
(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент: к.і.н., доцент
Фесенко Артур Михайлович
(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ	12
1.1 Проблема дефініції сучасних праворадикальних партій.....	12
1.2. Ідеологічні основи праворадикальних партій у Європі та феномен підйому праворадикальних партій	22
1.3. Типологізація сучасних праворадикальних партій західноєвропейських країн	28
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА СПІВПРАЦЯ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	35
2.1. Вплив глобалізації та європейської інтеграції на сучасні праворадикальні партії західної Європи	35
2.2. Зовнішня та європейська політика в програмах праворадикальних партій	45
2.3. Співпраця та відносини з Російською Федерацією та фактор впливу Росії на загальну політику праворадикальних партій всередині ЄС	56
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ НА МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА РЕГІОНАЛЬНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ	65
3.1. Європейське співробітництво праворадикальних партій: Співпраця в Європарламенті, міжпартійне співробітництво всередині ЄС.....	65
3.2. Діяльність руху PEGIDA як фактору, що об'єднує європейських правих	72
3.3. Міжнародне співробітництво та міжнародна діяльність праворадикальних партій	80

ВИСНОВКИ..... 86

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 91

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Феномен успіху праворадикальних партій у країнах Західної Європи є важливою темою як для політологічних досліджень, так і для нашої сучасної української практики. З часів міграційної кризи в Європі спостерігається значне зростання підтримки націоналістичних, правопопулістичних, правих партій та загалом націоналістичних рухів які починають впливати на загальну політику Європейського союзу.

Також, значною підтримкою починають користуватись праворадикальні партії, свідченням чого є їхні електоральні успіхи. Особливо яскравим прикладом цього є результати та діяльність одних із найуспішніших представників західноєвропейського праворадикального руху – партій «Національне об'єднання» та «Альтернатива для Німеччини», які нині мають найбільше представництво в ультраправій фракції Європарламенту «Identity and Democracy». Партія «Національний фронт» змінила свою назву у 2018 році на «Національне об'єднання» та, попри те, що діяльність партії розглядається протягом усього періоду свого існування і до 2023 року відповідно, у тексті роботи буде використано нову назву партії – «Національне об'єднання».

Провал політики мультикультуралізму у 2015 році через міграційну кризу та прояви всіх внутрішніх проблем Європейського союзу показав неієздатність гасла «In varietate concordia», яке означає «єдність у різноманітті». Неієздатність західноєвропейських урядів впоратися з активним зростанням підтримки праворадикальних партій призвело до зростання політики євроскептицизму та правого популізму в країнах Західної Європи. Економічна криза, що спричинила зростання податків й безробіття, проблема імміграції, поглиблення процесу євроінтеграції насамперед на політичному та економічному рівнях, що вплинуло на зростання національної ідентичності та інші виклики стали основними причинами посилення праворадикальних партій у сучасному державоутворенні країн Західної

Європи. У пошуках альтернативного варіанта політики мультикультуралізму, яка активно насаджується у країнах Західної Європи, громадяни Європейського союзу звернулися до партій правого спрямування, які пропонують другий шлях розвитку європейських країн через правопопулістські гасла. Сучасні праворадикальні партії не є малими маргінальними об'єднаннями з нечисленною підтримкою, перебуваючи в рамках легітимного поля, вони є опозиційною політичною силою, яка зміцнює свої позиції як на національному, так і на регіональному та міжнародному рівнях.

Сьогодні праворадикальні партії поступово стають провідними політичними силами не лише всередині своїх держав, а й на міжнародному рівні. Вони активно просувають свої погляди та інтереси на міжнародній арені, не обмежуючись рамками політичної роботи у Європарламенті. Найзначнішими та найактивнішими у цьому відношенні політичними силами є партія «Національне об'єднання», яка за результатами минулих виборів до Європарламенту продовжує залишатися провідною партією від Франції, і «Альтернатива для Німеччини», яка традиційно з 2015 року зберігає звання головної опозиційної партії Німеччини та протягом тривалого часу утримує стабільні позиції в Європарламенті.

Робота праворадикальних партій у рамках Європарламенту також заслуговує на окрему увагу. Активізація процесу партійного будівництва на регіональному рівні та посилення впливу транснаціональних партій на процес прийняття політичних рішень переживає в сучасний час нове піднесення, що особливо цікаво в рамках процесу євроінтеграції та сучасних викликів. Транснаціональні політичні партії, будучи однією з форм міжнародного партійного співробітництва, підтримуються певними державами та політиками, які за допомогою цієї діяльності можуть вирішувати свої як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні завдання. Таким чином, у більшості випадків членство в таких об'єднаннях розглядається позитивно і може бути використане як платформа

співробітництва та зміцнення зв'язків. У випадку праворадикальних партій активізація їхньої співпраці стабільно спостерігається безпосередньо перед виборами до Європарламенту, проте до сьогодні такі об'єднання не були довговічною співпрацею.

Євровибори 2014 року були визнані справжньою перемогою євроскептиків та популістів, хоча насамперед це досягнення праворадикальних політичних сил. Всупереч тому, що найбільші партії єврооптимістів не здають своїх провідних позицій, зростання євроскептицизму помітне все більше з кожним роком та доказом цієї тенденції є результати «Національного об'єднання» та «Альтернатива для Німеччини» та інших праворадикальних партій. У 2017 та 2022 році у Франції лідер «Національного об'єднання» Марін Ле Пен боролася за президентське крісло як у першому, так у другому турі президентських виборів, продемонструвавши рекордні показники за всю історію існування партії, а німецька «Альтернатива для Німеччини» хоч і трохи здала позиції з минулих років, але все одно здобула п'яте місце у бундестазі та залишила своє звання партії федерального рівня. Праві лідери прийшли до влади у низці європейських країн та на сьогодні ця тенденція має всі підстави для подальшого розвитку. Таким чином, події останніх років демонструють продовження процесу посилення праворадикальних поглядів у Європі, а результати виборів до Європарламенту у 2019 році продовжують сучасну тенденцію. Важливо також, що вкрай праві найбільш вдало поєднали проблеми внутрішнього розвитку держав із зовнішньополітичними діями. З цієї причини їхні погляди на необхідність кардинальних змін саме щодо зовнішньої політики держав, їхні погляди на розвиток Європейського союзу та на міжнародні відносини загалом потребують докладного аналізу, оскільки саме їхня риторика стає привабливою для більшої кількості виборців.

Оскільки в Україні відбулося досить сильне національне піднесення через повномасштабне вторгнення РФ, ідеологія правого популізму та

праворадикальних партій буде посилювати власні позиції на політичній арені України. Незабаром пройдуть чергові парламентські вибори, на яких буде представлений абсолютно новий список політичних партій, серед яких будуть нові партії патріотичного та націоналістичного напрямку. На тлі великого національного підйому та появи патріотичних партій в Україні можуть прийти неонацистські та праворадикальні партії, які через риторику правого популізму видаватимуть себе за партії патріотів. Таким чином, вважаємо за потрібне ретельно дослідити міжнародну діяльність праворадикальних партій як нову значущу ознаку зростання їхнього впливу та їхнє прагнення сформувати міжнародні групи, так звані ультраправі інтернаціонали, щоб спільно зі своїми союзниками визначати та впливати, як мінімум, на поточний порядок денний у Європі та нових членах Європейського Союзу.

Стан наукової розробки проблематики є досить значним, оскільки спостерігається неперервне зростання популярності праворадикального та ультраправого руху серед електорату багатьох європейських країн. Наукові дослідження та аналізи активно вивчають ідеологічні та соціальні чинники, чому саме електорат європейських країн звертається до праворадикальних та ультраправих груп. З урахуванням зростання політичної активності праворадикальних та ультраправих організацій у багатьох країнах Європи, дослідження цієї проблематики стали не лише актуальним, але й стратегічно важливим для розуміння сучасних політичних та соціальних процесів у світі. Зокрема, К. Мудде [71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 79] та М. Мінкенберг [64; 65; 66; 67; 68; 69; 70], разом з іншими дослідниками, вже здійснили значний внесок у вивчення причин підйому праворадикальних та ультраправих поглядів. Вони досліджували широкий спектр факторів, що сприяють поширенню впливу праворадикальних та ультраправих партій, включаючи соціально–економічні, культурні та політичні аспекти. Праці цих авторів допомагають розібратися у складній природі праворадикалізму та ультраправого екстремізму, розкриваючи різноманітні мотивації та

обставини, що лежать в їх основі. Е. Картер [19; 20; 21] зосередилася на систематизації та розкритті типології сучасних ультраправих рухів. Її робота допомагає у класифікації різних форм ультраправого екстремізму та розумінні їхньої специфіки. Також, варто зазначити, що серед вітчизняних авторів також були ті хто досліджували ці питання, а саме А. В. Шеховцов [5; 6; 7; 8] та Т. М. Дублікаш [3; 4] вивчали причини підйому праворадикальних та ультраправих поглядів серед електорату, особливості електоральної підтримки праворадикальних партій та як саме вони адаптуються до сучасної політичної культури.

Об'єктом дослідження є міжнародна діяльність праворадикальних партій у Європі та їх вплив на міжнародні геополітичні процеси.

Предметом вивчення є міжнародна діяльність праворадикальних країн Європейського Союзу на прикладі партій «Національне об'єднання» та «Альтернатива для Німеччини».

Метою дослідження є визначення факторів, форм та механізмів взаємодії вкрай правих партій Європи у контексті європейських та глобалізаційних процесів. Мета досягається через дослідження партій «Національне об'єднання» та «Альтернатива для Німеччини», які є найбільш значущими ультраправими силами в Західній Європі та є показовим прикладом у розгляді цього питання.

Завданнями дослідження є:

1. Дослідити проблеми дефініції та типологізації сучасних праворадикальних партій Західної Європи.
2. Визначити ідеологічну та інституційну основу сучасних праворадикальних партій Європейського Союзу.
3. Виділити особливі риси ідеології ультраправих у Західній Європі.
4. Визначити, як чинник глобалізації та європейської інтеграції впливає на розвиток праворадикальних партій.

5. Визначити проблеми європейської інтеграції на порядку денному ультраправих на прикладі партій Франції «Національне об'єднання» та Німеччини «Альтернатива для Німеччини».

6. Окреслити основні позиції зовнішньої та європейської політики в програмах праворадикальних партій.

7. З'ясувати позиції ультраправих щодо взаємодії ЄС з Росією та вплив цього чинника на їх розвиток на прикладі партій Франції «Національне об'єднання» та Німеччини «Альтернатива для Німеччини».

8. Розглянути особливості політичної діяльності та міжпартійного співробітництва вкрай правих в Європарламенті на прикладі партій Франції «Національне об'єднання» та Німеччини «Альтернатива для Німеччини».

9. Дослідити діяльність руху PEGIDA як фактору який єднає європейських правих.

10. Виявити перспективи міжнародного співробітництва та міжнародної діяльності ультраправих.

Методи дослідження. Це дослідження включає застосування широкого спектра наукових методів, що використовуються в різних галузях політичних та історичних наук. Для аналізу взаємозв'язку процесів глобалізації та європейської інтеграції на правих радикалів у країнах Західної Європи та впливу цих процесів на розвиток їх міжнародного співробітництва використовуються однаково синхронний та діахронний методи, оскільки предмет дослідження розглядається станом на певний проміжок часу (сучасний етап), та в процесі свого розвитку (еволюція міжнародного співробітництва та вплив на нього процесів глобалізації та євроінтеграції). У цьому дослідженні важливе місце посідає історичний підхід, що є основою аналізу еволюції предмета дослідження та використовується до розгляду джерел зародження праворадикального руху. Був використаний інституційний метод, завдяки якому досліджуються особливості політичних партій як цілісних політичних інституцій.

Також у роботі використано функціональний підхід, який дозволив виявити залежність розвитку політичних партій від різноманітних змін. Особливе значення має історичний метод, за допомогою застосування якого можливо проаналізувати еволюцію та зміни позицій політичних партій та акторів залежно від подій певного історичного періоду. Був використаний порівняльний аналіз, до якого є доцільним звернутися при аналізі представлених у програмах партій, а також матеріалах ЗМІ.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні міжнародної діяльності праворадикальних партій, механізмів їхньої взаємодії, визначенні її старих та нових форм, тенденцій її майбутнього розвитку в контексті процесів глобалізації та європейської інтеграції та впливу на них, тобто тих питань, які поки що не відображені у вітчизняній академічній літературі.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у визначенні ключових факторів, що сприяють поширенню впливу праворадикального та ультраправого руху на різних рівнях – від міжнародного до національного. Дослідження надає можливість глибокого аналізу ідеологічних, соціальних, економічних та політичних чинників, які допомагають праворадикальному та ультраправому руху домагатися своїх цілей. Сама робота може послужити основою для подальших досліджень щодо взаємозв'язку між праворадикальними течіями та іншими соціальними або політичними явищами, такими як міграція, економічна криза чи націоналізм, що вкрай важливо для розуміння загальної динаміки сучасного світу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що проведене дослідження може бути використане у напрямку розробки комплексних та ефективних стратегій вивчення та можливої протидії радикалізації ультраправих рухів на різних рівнях – від міжнародного до національного. Аналіз отриманих результатів надасть можливість ідентифікувати основні тенденції, динаміку та фактори, що сприяють росту радикалізації, а також виявити вразливі точки, де можливе втручання для протидії поширенню екстремістських ідей. Розроблені на основі цього

дослідження стратегії можуть забезпечити підґрунтя для ефективних програм та заходів на міжнародному, європейському та національному рівнях, спрямованих на запобігання радикалізації та поширення екстремізму.

Теоретико–методологічна база. Аналізом вкрай правого радикалізму як в історичній перспективі, так і в контексті спроби пояснення їх успіху на сучасному етапі займався та продовжує свої дослідження ряд закордонних політологів. Авторство робіт з цієї тематики належить К. Мудде [71; 72; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 79], Р. Гріффіну [40; 41; 42; 43], Г. Кітчельту [54; 55], П. Ігнаці [47; 48; 49; 50], М. Мінкенбергу [64; 65; 66; 67; 68; 69; 70] та Е. Картер [19; 20; 21]. Ці монографії та статті перелічених авторів присвячені історії правого радикалізму, його еволюції, причин посилення вкрай правих та євроскептичних поглядів у Європі.

На особливу увагу заслуговують статті та монографії А. В. Шеховцова [5; 6; 7; 8] тому, що один з небагатьох серед вітчизняних авторів, який займався комплексним вивченням правого радикалізму, фокус його наукової діяльності був спрямований на виявлення факторів еволюції праворадикальних партій та рухів у сучасній Європі.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи обговорювалися на практичних та семінарських заняттях. Зміст та основні положення кваліфікаційної роботи представлені статтею та доповіддю на VI Міжнародній науково–практичній конференції: «MODERN RESEARCH IN SCIENCE AND EDUCATION».

Публікації. Основні положення кваліфікаційної роботи викладено в опублікованій статті за темою «Вплив перемоги ультраправих в Італії на сучасні праворадикальні рухи Європейського Союзу».

Структура роботи визначена заявленою метою та завданнями. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що містять по три підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дипломної роботи становить 99 сторінки, з них 87 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 92 найменування.

РОЗДІЛ 1. ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

1.1 Проблема дефініції сучасних праворадикальних партій

Феномен успіху та посилення сучасних праворадикальних партій є предметом вивчення багатьох дослідників кінця ХХ – початку ХХІ століття, і це не є випадковістю. Через багато десятиліть, всупереч численним думкам й прогнозам істориків, політологів та політиків, ці політичні сили не перестали існувати та не вичерпали себе, а трансформувались та адаптувались до сучасного політичного клімату в країнах, реагуючи на актуальні питання і проблеми власної зовнішньої та внутрішньої політики. Для концептуального аналізу сучасного правого радикалізму історичний зв'язок та принцип наслідування між сучасними праворадикальними партіями та партіями міжвоєнного періоду представляє певну складність, і велика кількість думок та поглядів на це питання ускладнює створення єдиної теорії еволюції правого політичного руху, який навіть до сьогодні перебуває у процесі розвитку. Головні питання, пов'язані із проблемою дефініції сучасних праворадикальних партій у науковому світі, включають наступне: чи є партії міжвоєнного періоду та сучасні праві радикали різними, незалежними та не пов'язаними явищами? На яких критеріях варто базувати їх вивчення та яким чином це робити?

Завдяки частому використанню термінів «вкрай праві», «ультраправі», «праві екстремісти», «праві радикали», «популістські радикали», часто виникає спрощене розуміння цього терміну, прирівнюючи його значення до

політологічних категорій, таких як «фашизм», «нацизм», «екстремізм», «радикалізм» та інших, які мають негативне забарвлення. Такий різноманітний набір категорій, що використовується для характеристики терміну «фашизм», ще раз підкреслює, наскільки визначення цієї категорії змінювалося з часом. Незрозуміла природа правого радикалізму виникає через відсутність визначення відмінностей між правими, ультраправими та ультранаціоналістичними партіями та вплив ідей нацистських та фашистських партій на сучасний правий радикалізм в Європі певною мірою є одним з основних фундаментальних питань.

Термін «ультраправі партії» виник після Другої світової війни, щоб охарактеризувати політичні сили, які уникали відкритого визнання своєї спорідненості з фашизмом, який програв у війні [84]. Самі ультраправі партії сприймали себе як більш праворуч від консерваторів, але водночас ліворуч від фашистів (неофашистів). З іншого боку, останні використовували цей термін для свого встановлення в новому демократичному політичному полі. Таким чином, ідеологія ультраправих змінила не популярну неофашистську риторіку, що представило собою їхню еволюцію, але не передбачало однозначного розриву ідеологічних зв'язків.

Попри те, що ультраправі намагалися уникнути асоціацій з партіями міжвоєнного періоду, ми можемо стверджувати, що рух ультраправих є історичним спадкоємцем вищевказаних політологічних категорій. Це асоціювання можна прослідити від використання символіки до прояву радикальних та екстремістських форм в діяльності ультраправих сил у минулому, сучасному і майбутньому. Звісно, не можна порівнювати ситуації сучасних європейських країн, де позиції ультраправих сил найбільш популярні, з часами господарювання фашистських режимів в деяких європейських країнах, але використання схожих концепцій і методів у побудові ідеології, привертанні виборців, веденні політичної боротьби та розробці політичних програм є помітними.

Сьогодні існує кілька різних підходів до визначення терміну «ультраправа партія» та її зв'язку з фашистськими, неофашистськими, неонацистськими, постфашистськими та просто правими рухами. Наразі існує декілька основних питань які становлять головну складність для сучасної політичної науки у вивченні діяльності праворадикальних партій, а саме: Чи є певні партії історично фашистськими? У якому обсязі та яким чином сучасні праві радикали зберігають ідеологічний зв'язок з націонал-соціалізмом та фашизмом? Для прихильників правого радикалізму, політичного істеблішменту та звичайних виборців ідея прямого зв'язку та послідовності між ультраправими партіями та фашизмом не завжди здається очевидною, що, перш за все, можна пояснити різноманітним складом і характеристиками цих груп.

Будь-яка ідеологія має тенденцію до трансформації, і ультраправа не є винятком. Змінивши та розширивши свій політичний інструментарій, ультраправі партії набули низку нових характерних особливостей. Щодо аналізу взаємозв'язку ультраправих партій із фашистськими, слід підкреслити, що дійсно існує деяка ідентичність ідеологічних поглядів та методів які вони використовують, але це стосується далеко не всіх ультраправих партій. Повертаючись до історії ультраправої ідеології, важливо згадати, що, виникнувши в міжвоєнний період, вона сформувала і залишила за собою низку певних методів і ідей, які можуть служити досвідом у майбутньому, і, як будь-яка ідеологія, схильна до розвитку, фашизм також мав підстави для змін. Отже, таким чином можна пояснити чинний зв'язок між фашизмом і сучасними ультраправими партіями.

Під час аналізу радикалізму ультраправих партій існують кілька аспектів, які варто враховувати.

По-перше, будь-яка політична ідеологія має тенденцію до змін, розвивається і може перетворитися в нових умовах.

По-друге, при аналізі сучасної ідеології ультраправих важливо приділяти особливу увагу історичним ретроспективам та посиланням,

оскільки лише на основі цих даних можна правильно оцінити еволюцію ідеологічних поглядів та історію цих партій.

По–третє, фактор малої партії, яка захищає радикальні праві погляди, ускладнює інтерпретацію політичної ідеології. Для уникнення неточностей через відсутність очевидних історичних зв'язків певних партій з фашистськими чи нацистськими рухами, дослідники повинні уважніше вивчати рівень радикалізму в політичних заявах та діях цих партій, оскільки багато з їх методів та засобів можуть бути запозичені від фашистської та нацистської ідеології.

По–четверте, з метою стати рівноправними та повноцінними учасниками політичної боротьби та увійти в легальне політичне поле, більшість ультраправих партій прагнуть відокремити себе від фашистської, нацистської належності чи ідеологічної спільності.

По–п'яте, особливу вагу в дослідженні ультраправих партій представляє аналіз характеру публічних заяв та діалогу з виборцями.

По–шосте, саме для партій, які пропонують радикальні сценарії політичних дій, важливо спиратися на певні соціокультурні налаштування та формувати у потенційних виборців відповідний асоціативний символічний ряд та стереотип мислення. Ультраправа ідеологія базується на традиційних правих консервативних цінностях, тому ультраправі використовують незадоволення населення провідними партіями для зміцнення свого становища.

Важливо відзначити, що самі ультраправі партії не ідентифікують себе та своїх представників як правих радикалів або правих екстремістів, і тим більше не асоціюють себе з фашизмом та загалом вони більше налаштовані на відчуження себе від фашизму, що, відповідно, ускладнює їх класифікацію та викликає інтерес серед вчених.

Не існує єдиної думки щодо ступеня взаємозв'язку між сучасними ультраправими партіями та фашизмом, і багато європейських громадян узагалі віддають перевагу уникати будь–яких паралелей між ними.

Історично склалося так, що піонери фашистської ідеології не надали цьому поняттю точного визначення. Головним чином, мова йде про Адольфа Гітлера і Беніто Муссоліні, які використовували різні політичні технології, характерні як для лівих, так і правих сил, для створення власної моделі захоплення, управління та утримання влади, перетворюючи їх таким чином, що громадськість не асоціювала ці характеристики з попередніми режимами. Міжвоєнний період став важливим моментом у формуванні нових наукових парадигм для визначення проблеми радикалізму ультраправих, що обумовлено режимами Німеччини та Італії того часу і появою численних диктатур правого спрямування як в європейських, так і південноамериканських країнах, кожна з яких мала свою специфіку.

У теперішній час відбулася еволюція фашизму. Часто лідери ультраправих партій використовують інструментарій інших політичних рухів, що вносить невизначеність і ускладнює їх дослідження. Проте протягом останнього десятиліття специфіка фашизму була добре вивчена як вітчизняними, так і закордонними авторами. Серед його основних характеристик можна виділити корпоративізм, переважання правої ідеології, радикальний націоналізм, расизм та ксенофобія, культ вождя, мілітаризм, насильницьке придушення заворушень і терор, звертання у своїх заявах до широких верств населення, які не входять до панівної еліти, та інші риси. Також важливим для нас є дефініція слова фашизм, Р. Пакстон у своїй книзі «Анатомія фашизму» надав наступне визначення “фашизм можна визначити як форму політичної поведінки, що позначена одержимістю проблемою занепаду громади, приниження чи віктимізації, яка за допомогою компенсаційних культів єдності, енергійності та чистоти силами масових партій відданих парамілітарних націоналістів у нелегкій, але ефективній співпраці з групами традиційної еліти відкидає демократичні свободи й ставить за мету внутрішнє очищення й зовнішню експансію з рятівним насильством, без етичних чи легальних обмежень” [83, с. 218]. Загалом саме у роботі «Анатомія фашизму» основна увага приділяється історії

виникнення, популяризації та типології фашистських режимів і їх відмінним особливостям у контексті окремих країн Європи, а також поясненню чому фашизм став таким популярним як соціально–політичне явище. Але, також варто зауважити як деякі дослідники ставляться до фашизму, наприклад Е. Нольте вважав, що фашизм взагалі немає чіткого визначення [80].

Питання інтерпретації та визначення фашизму було предметом дослідження широкого кола наукових шкіл протягом другої половини ХХ століття. Наприклад, М. Мінкенберг, аналізуючи концепції консерватизму, фашизму і націоналізму, демонструє принцип спадкоємності між сучасної ультраправою ідеологією та фашизмом, однак відзначає, що сучасні ультраправі партії є досить новим політичним явищем [68, с. 5–6]. Частково М. Мінкенберг поділяє думку італійського політолога П. Ігнаці, який вказує на еволюцію постіндустріального суспільства як одну з основних причин виникнення нового правого радикалізму, хоча визначає часові рамки до 1980–х років [47, с. 258]. За словами автора, сучасні ультраправі партії, що виникли у 1980–х роках, не мають жодного стосунку до неофашизму, на відміну від тих, що сформувалися до 1980–х років, коли термін «правий радикалізм» був синонімічним «неофашизму». Отже, П. Ігнаці вважає, що сучасні ультраправі партії “не намагаються відродити «палінгенетичний міф» фашизму, але намагаються відповісти на вимоги та потреби, які висуває постіндустріальне суспільство і які традиційні партії не можуть задовольнити” [47, с. 259]. У дослідженнях Е. Картер характерні риси правої ідеології визначаються через антидемократизм та антиконституціоналізм, і успіх існування ультраправої партії, за її словами, великою мірою залежить від політичного середовища, де відбувається боротьба між правими та лівими, де системні праві партії більше належать до політичного центру, і відбувається зближення позицій та поглядів між лівими та правими [21]. Особлива роль ідеологічної цінності національної єдності та держави, ворогами якої є іноземці, відводиться в дослідженнях К. Мудде [78]. Автор визначає ультраправих як партії, діяльність яких має ці характеристики.

Р. Гріффін також наголошує на ідеї етноцентризму. В сучасний період Р. Гріффін презентував найцікавіший розвиток у рамках аналізу явища «палінгенетичного ультра націоналізму» з виокремленою важливістю відродження нації–держави, і ця концепція може бути застосована до дослідження ультраправого руху в сучасний період найкращим чином [43, с. 42].

Фашизм є реакцією правого екстремізму на кризові явища еволюції національної держави, зосереджуючи увагу на національній складовій. Ксенофобія є характерною рисою праворадикального руху, як раніше, так і сьогодні. У ХХ столітті йшлося про євреїв, представників національних меншин, у ХХІ столітті – про мусульман. Загроза втрати культурної самоідентичності є одним з основних аргументів в антиісламській риторичі представників ультраправих об'єднань. Зараз страх викликають не стільки біженці з бідних країн Азії та Африки, а мусульмани, які асимілювалися в європейських країнах, що виявляється в існуванні багатьох арабських і турецьких кварталів. Такі своєрідні гетто, які фактично є неконтрольованими зонами зі своїми законами, плеємінними та релігійними звичаями й офіційно не визнаються урядом, вони являють собою крайню форму присутності іммігрантів, проте чітко відображають проблему на новому рівні її розвитку. З іншого боку, не можна забувати про численних кваліфікованих фахівців, вчених та політиків, які проживають на території європейських країн протягом тривалого часу і яких часто важко відрізнити від «корінних» громадян європейських держав. Меншою мірою, але варто зазначити феномен переходу етнічних європейців до ісламу. Представники європейської інтелігенції стали видатними постатями в ісламському русі. Саме тому проблема імміграції є питанням, присутнім на всіх рівнях ультраправої пропаганди, що робить предмет дослідження настільки важливим та широким.

А. В. Шеховцов визначає сучасний правий радикалізм наступним чином: “це ідеологія, що ґрунтується на ідеї збереження, реалізації та

відтворення етнічно та культурно однорідного типу суспільства в рамках ліберально–демократичної системи” [5, с. 42]. Автор виділяє рівні, таким чином визначаючи сучасні ультраправі партії, які контролюють свої висловлювання, та ультраправі партії міжвоєнного періоду, які публічно демонстрували свої справжні цілі та погляди.

Засудження фашизму та нацизму не повністю знищили цю ідеологію; вона змінилася і не втратила своєї актуальності. На сучасному етапі політичні сили розділилися на дві спрямованості: перші обрали стратегію часткової трансформації «історичного фашизму», тоді як інші ставлять перед собою завдання збереження своєї привабливості для виборців та послаблення риторики до рівня, допустимого в ліберальних демократичних режимах.

Наразі, особливо в Західній Європі серед дослідників обговорюють проблему кризи парламентської демократії, економічних та соціальних труднощів, передвиборчої риторики основних політичних партій. Останнім часом особливо помітна тенденція до прагнення виборця бачити від уряду більш жорсткі та іноді непопулярні політичні дії, відбувається зміщення симпатій виборця в бік консервативних ідей. Тому ультраправі партії, будучи безсумнівною опозицією, готові та шукають шляхи співпраці з консервативним політичним табором, тим самим вони ще раз виправдовують свій тезис щодо протистояння іммігрантам, які становлять загрозу традиційним релігійним цінностям, сімейному інституту, ідентичним цінностям та культурі. Підтримка цих цінностей електоратом безумовно сприяє зміцненню позицій не тільки ультраправих, а й праворадикальних та правоекстремістських партій.

Г. Кітчельт розглядає розвиток ультраправої ідеології за обставин розвиненого постіндустріального суспільства та політичного зближення правого та лівого політичних спектрів. Ультраправі захищають ідею злиття ліберальних поглядів на розвиток економіки з уявленнями про політичний авторитаризм [55].

У ідеології ультраправих партій існують яскраві компоненти, які визначають характер цих політичних сил. Важливо пам'ятати, що більшість ультраправих партій, перш за все в Західній Європі, акцентують свої зв'язки з ультраправою традицією часів Другої світової війни. Усі ультраправі партії базуються на міцній національній ідеї, де держава та її захист виступають основними пріоритетами. З цього випливає, що антиімміграційна складова автоматично розглядається як негативний виклик цій національній ідеї, яка представляє загрозу для сімейних та культурних цінностей. Справді, в міжвоєнний період, коли стали спадати психологічні та соціальні бар'єри й засади, ультраправим вдалося прийти до влади на хвилі масової незадоволеності.

Важливо також враховувати, що ультраправа ідеологія базується на захисті традиційних правих консервативних цінностей. У розвитку європейських держав консервативні партії надалі займають провідні позиції, а незадоволення ультраправими політикою провідних партій сприяє зміцненню їхніх позицій серед виборців. Тезис Е. Картер показує залежність виборчого успіху ультраправих партій від поміркованості позиції традиційних консервативних правих партій: чим вони поміркованіше, тим більше підтримки отримують ультраправі.

Це пояснює, чому ультраправі сили часто характеризуються як абсолютно консервативні, оскільки саме консерватизм традиційно захищає певні національні цінності. Ідеологія ультраправих утворює замкнене коло – з ідеї «чистоти» суспільства виростає інша – ксенофобія. Ця послідовність чітко пояснює важливість антиімміграційної основи ультраправих.

Як було вже зазначено раніше, ультраправий рух базується на ідеї національної держави. Виходячи з цього приводу політика багатокультурності, яка довгий час підтримувалася лідерами кількох європейських країн, вважається однією з основних причин практично всіх актуальних проблем на сучасному етапі: іммігранти, економічна криза, занепад моральних та національних цінностей, часткова передача

суверенітету країни на користь Європейського Союзу (яка розглядається ультраправими партіями різними способами) та багато інших.

Протягом тривалого часу соціальну базу ультраправих політичних організацій склали середні та бідні верстви населення. До ультраправих зверталися в пошуках розв'язання соціально-економічних проблем, передусім відкинуті класи населення, які не знайшли підтримки від інших партій, що діють в межах партійної системи та ті класи населення, які розчарувалися в сучасному політичному устрої. Однак сьогодні їх база значно розширилася. Ультраправі сили традиційно представляють себе поза традиційною партійною системою, як третя сила, яка пропонує інший вихід. Тут знову відповідно до цього варто посилатися на фашизм, який також у свій час став відповіддю на потреби та очікування відкинутих верств населення, які були свідками погіршення рівня життя на фоні загального економічного зростання. Таким чином, можна визначити, що соціально-економічний фактор був і залишається одним із ключових, оскільки кризові явища у цих сферах життя створюють ідеальні умови для зародження ультрарадикального руху як у ХХ столітті, так і сьогодні.

Ще однією важливою характеристикою сучасних ультраправих партій є їх здатність сприймати суспільні настрої та швидко реагувати на них, що відображається в «згладженні» ідеології партії. Ультраправі партії, які існували після Другої світової війни, перебували у позапартійній опозиції. Більшість ультраправих партій на момент свого заснування стверджували, що є расистськими об'єднаннями (наприклад, «Національне об'єднання»), але на сучасному етапі багато з них пропускають етап неофашистського розвитку, оскільки мають мало спільного з фашизмом, а їх успіх пов'язаний з іншими явищами. До цього часу питання про зв'язки між фашизмом і ультраправими залишається спірним в політичній науці.

З часом, розуміючи негативну реакцію на фашистські політичні практики та характеристики, керівництва партій поступово відмовляються від такої жорсткої і яскраво вираженої расистської риторики, що робить

партії більш привабливими для виборців та відповідають вимогам виборчої політики. Отже, сучасні ультраправі партії очевидно відмовились від ідеологічних рис ультраправих партій міжвоєнного періоду, таких як фізичне знищення людей (можна досягти їх більш ефективного використання шляхом управління, а не ліквідації), одночасно з цим вони набули нові, такі як антиімміграційна та антиісламська риторика.

Але все ж ультраправа ідеологія залишається ідеологічним спадкоємцем так званого класичного фашизму, що іноді проявляється відкрито. Основною і найважливішою ознакою сучасних ультраправих є те, що це партії відверто правоконсервативні, які пропонують найрадикальніші способи вирішення найбільш актуальних питань.

1.2. Ідеологічні основи праворадикальних партій у Європі та феномен підйому праворадикальних партій

Навіть при різноманітності та відмінних ролях у національних державах, праворадикальні партії Європейського Союзу мають спільні риси. Явище праворадикальних партій та процес їх посилення у XXI столітті можна виділити в окрему галузь дослідження. В академічних колах на цей час думки щодо факторів, які сприяли цьому процесу, варіюються, але серед них виділяють наступні: активний розвиток популістської риторики протягом останнього десятиліття XX століття, зростання націоналістичних настроїв у країнах Східної Європи, пов'язаний із розпадом Радянського Союзу, розширення Європейського Союзу в 1996 та 2004 роках та негативні наслідки після цього, успіхи ультраправих партій у виборчих кампаніях на регіональному та національному рівнях, міграційна та економічна криза.

Основним критерієм для порівняння характеристик радикального правого руху можуть бути їхні доктрини, а саме – основи та керівні принципи, закріплені в них. Сьогодні дослідники феномену ультраправих,

праворадикальних та правоекстремістських партій виділяють чотири виміри (базису), як це, наприклад, вказано в роботах О. Анастасакіса[12].

По–перше, зазвичай виділяють історичний базис. У цьому випадку мова йде про загальноприйнятту думку, що ідеологія радикального правого руху в сучасному періоді є продовженням або зміненою формою класичної фашистської ідеології. Як вже було відзначено раніше, деякі риси у побудові ідеології та методах радикальних правих сил частково збігаються з фашистськими режимами. Однак профашистський опис сучасних радикальних правих партій пояснюється, скоріше, роботою ЗМІ або бажанням лідера такої партії представити її імідж саме в такому світлі, і це є ізольованими випадками, як, наприклад, діяльність та радикальні висловлювання Жан–Марі Ле Пена щодо газових камер [51] та спрямовано на досягнення певних цілей партії. Проте існують дослідники, які встають на позицію, що радикальні праві сили в наш час – це результат адаптації фашистів до західних демократичних режимів, і їхні лідери просто навчилися виражати ту саму фашистську ідеологію, але в закамфльованій формі, яскравим прикладом чого може бути «Національне об'єднання» під керівництвом Жан–Марі Ле Пена.

Однак приклад «Національного об'єднання» скоріше є винятком у даному контексті, оскільки не слід забувати про існування інших європейських ультраправих сил з іншими інтересами. І ось, знову ж таки, можна привести раніше наведений приклад відходу від іміджевої політики «демонізації» партії «Національне об'єднання» у момент, коли Марін Ле Пен прийняла пост лідера від свого батька. Позбавившись жорстких формулювань, донька тривало очолювала партію, більш тимчасово вказавши на перехід до сучасного етапу розвитку партії, віддалившись від традиціоналізму свого батька. Отже, можна зробити висновок, що ідеологічні засади та цілі сучасних ультраправих сил мають дуже мало спільного з подібними утвореннями в Європі 20–30–х років ХХ століття, а сучасні

неофашистські групи є периферійними партіями, які не можуть бути серйозно сприйняті в демократичній Європі XXI століття.

По–друге, слід вказати на структурний базис. У даному контексті негативний економічний стан і соціальні проблеми, пов'язані з такою кризою, становлять ідеальне підґрунтя для зміцнення впливу ультраправих сил серед виборців, які постраждали від цього кризового процесу. У XX столітті таким каталізатором для різкого зростання популярності радикальних націоналістичних сил у Східній Німеччині, наприклад, було об'єднання країни та спад окремих галузей, пов'язаний із системними змінами в 70–80–х роках. Звісно, зростання безробіття підвищує підтримку ультраправих сил, але прямого зв'язку з цим фактором немає, що доводять численні статистичні дослідження. Крім того, в певні періоди, включаючи період зростання безробіття, партії традиційного політичного спектра також привертають більше виборців. А факт стабільності ультраправих сил у скандинавських країнах, де рівень безробіття не є високим, також представляє свого роду спростування цієї позиції.

По–третє, існує політичний базис, в рамках якої сучасні ультраправі партії розглядаються як загроза системам ліберальних демократій, оскільки за своєю суттю вони є протилежністю демократичній ідеології. Таким чином, радикальні праві сили завжди сприймалися як сила протесту, але, на відміну від XX століття, сучасні ультраправі не прагнуть знищити чинні демократичні режими та не намагаються їх переглядати. З одного боку, ця зміна є результатом усвідомлення лідерами ультраправих партій необхідності їх представництва в рамках легального політичного поля, а з іншого боку, це свідчить про очевидну еволюцію ідеологічної структури та віддалення від неофашистської ідеології. Тому можемо зробити припущення, що протестний характер правих радикалів скоріше є відповідним протистоянням сучасним ліберальним демократичним формам. В цьому випадку незадоволення виборців численними корупційними скандалами політиків та розчарування в панівному політичному класі також можна розглядати як

одну з причин зростання впливу ультраправих сил та перехід цих виборців до лав ультраправого руху від чинних урядів. Так чи інакше, на сучасному етапі ультраправі партії відіграють вагому роль у державних системах та активно беруть участь у національних та загальноєвропейських виборах.

Четвертий базис є ідеологічним і безпосередньо пов'язаний з антиімміграційним аспектом праворадикальних партій, зокрема з посиленням впливу ультраправих сил у зв'язку з імміграційною політикою європейських держав у 1970–90–х роках, яка характеризувалася високими темпами цього процесу та політикою надання притулку. Дійсно, великі хвилі мігрантів та біженців в 1970–90–х роках стали однією з широко використовуваних ідеологічних аргументів, які використовувалися в їх заявах та доктринах. Сьогодні імміграційна криза 2014–2015 років у ЄС вже перевищила пік 1990–х років. Психологічний ефект, який справляють різкі гасла і слогани, має справжній вплив на суспільство. Позичуючи іммігрантів як загрозу, що роблять більшість ультраправих, лідери праворадикальних партій створюють страх перед іммігрантами та сприйняття їх як головних винних у безробітті, злочинності, руйнуванні сімейних, культурних, традиційних національних цінностей, економічної безпеки та інших аспектів. Показовим прикладом цьому можуть бути гасла Жан–Марі Ле Пена: “Un million d'immigrés, c'est un million de chômeurs en plus” – що означає “Мільйон іммігрантів – це, крім того, мільйон безробітних”[27] або положення в програмі партії «Національне об'єднання» та президентській програмі Марін Ле Пен: “Організувати референдум щодо законопроекту про перегляд Конституції з метою включення «контролю» імміграції, «національного пріоритету» та пріоритету національного законодавства над міжнародним і європейським правом”[85]. Варто відзначити, що загальна загроза тероризму також вплинула на трансформацію сутності сучасної ксенофобії: сьогодні це вже не переважання між націями, а загальне відчуття небезпеки, яку відчують нації одна до одної.

Тем не менше, відношення до іммігрантів є рисою не лише виборців ультраправих партій, а також звичайних громадян Європейського союзу, які дотримуються стандартних політичних поглядів, і жорсткі заходи чинних урядів стосовно іммігрантів не є винятковими, наприклад, скандальний закон Ніколя Саркозі 2010 року про депортацію циган, введений після нестабільної ситуації в передмістях Парижа у 2005, 2008, 2009 роках або більш сучасний приклад протестів у Франції 2023 року коли прем'єр-міністр Франції Елізабет Борн зробила заяву про використання жандармерії на вулицях міста для придушення заворушень та заборону масових зборів. У риторичі ультраправих сил ксенофобія передбачає поділ на зовнішніх ворогів, тобто іммігрантів і біженців, та внутрішніх ворогів, таких як міжнародні організації, етнічні групи. Також її можна поділити на рівні:

1. Ставлення до біженців.
2. Ставлення до іммігрантів.
3. Ставлення до багатокультурності.
4. Ставлення до культурного протекціонізму;

Отже, кожен з рівнів впливає один на одного у формуванні негативного ставлення до іммігрантів. Наприклад, деякі виборці підтримують ультраправі сили на підставі свого страху перед багатокультурністю взагалі, а не ненависті до біженців та іммігрантів зокрема, оскільки вони часто навіть не мають інформації про кількість присутності іммігрантів або біженців у країні, але автоматично включають їх до чинників, які негативно впливають на культурні цінності. Часто ці ідеологічні проблеми пов'язують з розвитком глобалізації, а в деяких випадках і з європейською інтеграцією. Тут можна провести паралель між правими та лівими політичними силами, оскільки у цьому контексті їх погляди збігаються, але, на відміну від ультралівих партій, ультраправі сили не звикли асоціювати себе з антагоністами глобалізації.

Тому, можемо зробити висновок, що наявність цих базисів пояснює основні причини підйому ультраправих партій на політичній арені Західної Європи. Ці базиси відображають сучасний політичний ландшафт, в якому

ультраправі сили змогли знайти спільну мову з часткою населення, яка відчуває розчарування у панівному політичному класі, страх перед економічними та соціальними проблемами, а також обурення або несприйняття імміграційної політики.

Ці базиси свідчать про суттєвий вплив ультраправих партій на політичні події та дискусії в Західній Європі, що вказує на їхню важливу роль у формуванні політичної агенди та рішень. Для кращого розуміння розповсюдження та популярності ультраправих сил у цьому регіоні необхідно враховувати взаємозв'язок цих базисів та політичних обставин, а також динаміку цього процесу від ХХ століття до сьогодення.

Також цими базисами ми можемо пояснити ідеологічні основи праворадикальних партій у Західній Європі. Ідеологічні підстави цих партій віддзеркалюють ті самі обурення, соціальні та економічні страхи, що формують їхній виборчий базис. Неабияк важливими складовими ідеології праворадикальних партій стають наступні аспекти:

1. Антиімміграційна спрямованість: Високе несприйняття імміграції є однією з ключових складових ідеології праворадикальних партій. Вони активно протистоять прийняттю біженців і мігрантів, підкреслюючи їхню відповідальність за різні соціальні, економічні та культурні проблеми. Ця позиція витікає з того факту, що частина їхнього виборця бачить іммігрантів як загрозу традиційним цінностям та економічній стабільності.

2. Наслідування великої кількості ультраправих партій: Багато із праворадикальних партій в Західній Європі намагаються наслідувати досвід і підходи наявних ультраправих партій, зокрема з екстремістськими та антисистемними елементами. Вони позиціюють себе як «сильних лідерів», які можуть протистояти «слабкій» політичній еліті. Ця стратегія базується на політичному досвіді руху ультраправих партій, які змогли набрати велику кількість виборців у минулому.

3. Націоналізм та патріотизм: Праворадикальні партії активно підкреслюють національну ідентичність та патріотизм як центральні

елементи своєї ідеології. Вони намагаються переконати своїх прихильників в тому, що під загрозою знаходяться національні цінності, і намагаються віддзеркалити себе як захисників нації.

4. Антиелітаризм: Праворадикальні партії виступають проти елітарних політичних систем і традиційних політичних партій. Вони обіцяють «прозору» та «просту» політику, яка відповідає інтересам звичайних людей.

5. Ксенофобія: Вони активно поширюють ксенофобні уявлення та ідеї, спонукаючи до ворожнечі та ворожого ставлення до інших етнічних груп і культур.

Ці аспекти ідеології праворадикальних партій побудовані на базах негативних відчуттів та страхів, які існують в суспільстві. Ці ідеологічні підстави служать основою для мобілізації підтримки та популярності цих партій у Західній Європі.

1.3. Типологізація сучасних праворадикальних партій західноєвропейських країн

У зв'язку з тривалими обговореннями щодо того, що становить собою правий радикалізм та як саме потрібно типологізувати ці політичні партії, наразі спостерігається збільшення кількості досліджень, які ставлять за мету відвести увагу від концептуальних визначень та типологізації цих явищ, натомість більшість досліджень спрямовані на аналіз самого явища – зокрема, вони звертають увагу на характеристики праворадикальних партій. Найбільш популярним підходом до таких досліджень є вивчення окремих політичних партій.

Наприклад, у своїх дослідженнях Е. Картер наголошує на тому, що основним стимулом для більшості порівняльних досліджень ідеології правих екстремістів є бажання показати різноманітність, яка існує серед цих партій. Зокрема, партії, які з'явилися і процвітають під час «третьої хвилі»

післявоєнної діяльності правих радикалів, в основному відрізняються від старших партій, які підтримують певний історичний спад, чи то фашистський, чи якийсь інший. Наприклад, французький FN і австрійський FPÖ відрізняються за своєю природою від британського NF чи італійського FdI[21].

Типологізація сучасних ультраправих партій також є різноманітною і не має єдиної класифікації. Вченими та в літературі існує багато різних точок зору на цей рахунок. Правильно зауважити, що праворадикальні сили Європейського союзу мають деякі схожі риси у своїх ідеологіях, які визначають їх приналежність до даного політичного сектору. Проте єдиної класифікації так і не було придумано, хоча спроби її створити були.

Окрім демонстрації різноманітності в сім'ї ультраправих партій – що вже само по собі є цікавим і важливим – більшість порівняльних досліджень також розкривають, який тип або типи ідеології ультраправих найчастіше асоціюються з електоральними успіхами. Наприклад в дослідженні П. Ігнаці де він висуває типологію за хронологічною ознакою. Визначальною ознакою в даній типології є хронологічний, а критерієм – прямий зв'язок з фашизмом, що і поділяє партії на «старі» (тобто «традиційні», де цей зв'язок простежується) і «нові» (тобто «постіндустріальні», де цей зв'язок відсутній). Закінчується ця типологія обговоренням, який із двох типів має найбільший виборчий успіх [47]. Також зв'язок між ідеологією та виборчим успіхом є ще більш очевидним в аналізі Г. Кічельта, оскільки однією з основних цілей цього дослідження є пояснення того, чому праві екстремістські партії досягли успіху на виборах в деяких країнах, а в інших – ні [55]. Тому ідеологія розглядається як один з факторів, який може пояснити нерівномірний виборчий успіх цих партій.

Навіть при тому, що наявні порівняльні дослідження дають корисне підґрунтя про різноманітність ультраправих партій і надають вказівки щодо типів ультраправих партій, які є більш успішними на виборах, ці типології мають свої обмеження. Ці обмеження заважають нам оцінити всю картину

сучасних праворадикальних партій та їх ролі в політичному ландшафті. Вони можуть не надавати повного обсягу різноманітності ідеологій та стратегій, які використовуються цими партіями, і не враховувати всіх можливих факторів, що впливають на їх виборчий успіх. Однак враховуючи ці обмеження та зважаючи на наведені приклади, можна визнати необхідність нової, більш адаптивної та інклюзивної типології, яка б дозволила більш повно і точно дослідити всі аспекти діяльності та ідеологічні риси праворадикальних партій та їх виборчий успіх у сучасному політичному контексті. Проте перед цим важливо розглянути обмеження наявних типологій більш докладно. Е. Картер у своїх дослідженнях феномену ультраправих, праворадикальних та правоекстремістських партій виділяє п'ять таких обмежень [21].

Перше обмеження наявних типологій полягає в тому, що більшість з них не досліджують всі ультраправі партії. Вони можуть обмежуватися дослідженням лише окремих представників ультраправого руху, залишаючи поза увагою інші менш відомі або менш впливові ультраправі організації. Це важливо, оскільки різні ультраправі партії можуть мати відмінні ідеології, стратегії та виборчі успіхи, і їх включення в дослідження може розширити наше розуміння цього політичного явища.

При цьому наявні типології можуть залишити поза увагою деякі специфічні особливості та підтексти ультраправих партій, які можуть бути важливими для розуміння їхнього виборчого успіху та впливу на політичну ситуацію в різних країнах. Тому нова типологія повинна бути спроможною відобразити повну різноманітність ультраправих партій та надавати можливість досліджувати їх усі аспекти та взаємозв'язки, що веде до глибокого та всебічного розуміння цього політичного явища.

Зокрема, деякі менш відомі ультраправі партії можуть мати важливий вплив на конкретних регіональних рівнях або в деяких країнах, і їх включення в типологію може розкрити додаткові тенденції та закономірності в діяльності цих партій. Також важливо розглядати різні типи ультраправих

партій, включаючи як ті, що діють на національному рівні, так і ті, що спеціалізуються на регіональних або місцевих питаннях. Це може допомогти нам отримати повну картину ультраправих партій та їхнього впливу на політику і суспільство.

Другою причиною відмови від використання наявних категоризацій як основи для вивчення впливу ідеології на виборчі результати ультраправих партій є те, що всі вони тепер в різних ступенях застарілі. Більшість з цих типологій були створені для аналізу ситуації у 1980-х і на початку 1990-х років, і вони не враховують багатьох подій і змін, які відбулися в ультраправій сфері політики протягом останніх десятиліть. Сучасна політична реальність характеризується різними новими рухами, стратегіями та партіями, які виникли після створення більшості наявних типологій. Наприклад, події, такі як розкол у данській FRPd у 1995 році та створення конкурентної DF, перетворення італійської MSI в AN та подальший розкол у Movimento Sociale–Fiamma Tricolore (Ms–Ft), або створення Front Nouveau de Belgique (FNB) як наслідок відділення Маргеріт Бастієн від бельгійського FN(b) у 1997 році, не були враховані у більшості сучасних досліджень. Враховуючи ці події, стає очевидним, що наявні типології застарілі та не відображають сучасну політичну дійсність в ультраправому спектрі.

Третьою, більш фундаментальною причиною відмови від використання наявних порівняльних досліджень для вивчення впливу ідеології на виборчий успіх партій є те, що деякі з цих аналізів виявляють методологічні та теоретичні недоліки. Більш конкретно, кілька наявних типологій не відповідають двом важливим принципам побудови типологій – вичерпності та взаємовиключності.

Четверта причина полягає у тому, що у деяких дослідженнях, таких як аналіз Г. Бетца [21], існує недолік вичерпності, оскільки дві партії не підпадають під жоден із двох типів, що вказані в типології. Це може свідчити про те, що існує ще третій тип партії, який не був врахований в аналізі, і, отже, типологія не є вичерпною.

П'ятою причиною можемо виділити проблему відсутності взаємовиключності між типами партій, як, наприклад аналіз П. Таггарта [88]. Деякі партії можуть бути віднесені до обох категорій, і це свідчить про те, що базис поділу, використаний для типології, не є досить жорстким, щоб чітко визначити кожен партію в один із типів. Це порушує принцип взаємовиключності, який є важливим для будь-якої добре побудованої типології.

Отже, аналіз ідеології партій, проведений у наявних порівняльних дослідженнях, показав, що з появою нових партій і продовженням існування старих партій, сім'я правих екстремістських партій стала все більш різноманітною за своєю складовою. Крім того, ці порівняльні дослідження відкривають, які типи ідеології правих екстремістів та радикалів найчастіше пов'язані із виборчим успіхом.

Попри те, що наявні порівняльні дослідження надають цінні висновки про різноманітність, яка існує в сім'ї партій ультраправих, і хоча деякі з цих робіт також вказують на те, які типи правих екстремістських та радикальних партій є більш успішними на виборах, ці типології, проте, мають деякі недоліки, які обмежують можливість вивчення зв'язку між ідеологією партій та їх виборчим успіхом в докладних подробицях [21].

Тому, у своїй праці «The extreme Right in Western Europe: Success or failure?» Е. Картер виділяє три основні критерії поділу за якими буде побудовано цю типологію, а саме:

1. Важливість, яку приділяють партії питанню імміграції;
2. Характер расистських поглядів партій;
3. Ставлення партій до демократії, парламентаризму та плюралізму.

Ці критерії були обрані, оскільки вони пов'язані з елементами ідеології правого екстремізму, які найчастіше згадуються в наявній літературі. Зокрема, в огляді сучасних визначень правого екстремізму К. Мудде виявив,

що принаймні половина досліджень, які він розглядав, вказувала на ксенофобію, расизм, антидемократичність і сильну державу як ключові риси правого екстремізму. Хоча у вищезазначеному обговоренні концепції правого екстремізму доводилося, що ці елементи можливі, а не обов'язкові риси, і наголошувалося, що вони тому не підходять для визначення правого екстремізму, однак вони вказували, що ці риси корисні для опису та категоризації сім'ї правих екстремістських партій.

Перший критерій, запропонований для цієї типології, стосується ксенофобії, а другий – расизму. Третій об'єднує в собі ставлення партій до демократії і їхні погляди на державу. Ці три критерії поділу на думку Е. Картер дозволяють типології відокремитися від дослідження впливу спадщини фашизму або будь-якої іншої історичної ідеології на різні партії правого екстремізму.

Надати єдиний характерний опис ультраправим партіям на сучасному етапі не є можливим, оскільки жодна класична типологія в загальному розумінні не підходить для всіх ультраправих, які становлять собою настільки різноманітне політично–активне поле та через те, що на сьогодні, вчені синонімізують поняття «ультраправі» (*extreme-right*), «праві радикали» (*radical right*), «крайньо праві» (*far right*), оскільки вже немає вираженого протиставлення перерахованих раніше категорій, і наявність партій з вираженою екстремістською спрямованістю в політичному спектрі ультраправих наразі малопомітна. Крім того, ультраправий рух, у зв'язку з сучасними політичними тенденціями, має властивість перетворюватися. Залишаючись в опозиції, а в деяких країнах навіть на владних позиціях, ці партії вже не є нелегальними, як це було раніше, і напрям їхньої діяльності зміщується від вкрай жорстких ідеологічних формулювань до більш м'яких, прийнятних та зрозумілих для виборців західноєвропейських демократичних режимів. Хоча й залишаються екстремістські партії, діяльність яких все ще має жорсткий та фашистський характер, такі партії залишаються в меншості й також залишаються поза легальним полем, не маючи можливості прийти до

влади. Різноманітність ультраправих партій та їхніх ідеологій в умовах європейського політичного ландшафту ускладнює процес типологізації цих політичних сил. Наприклад, деякі ультраправі партії можуть бути віддані націоналістичним принципам та пропагувати ізоляціоністську політику, тоді як інші можуть виступати за доктрину економічного лібералізму та відкритих ринків. Деякі можуть підтримувати консервативні соціальні цінності, тоді як інші можуть бути більш прогресивними в цьому плані. Ця різноманітність відображає складність політичних уподобань та суспільних потреб в різних країнах та регіонах, а також здатність ультраправих партій адаптуватися до змін у політичному кліматі. Оскільки ультраправі партії можуть виступати як противники еліт та системи, так й складовою частиною, їхні погляди та стратегії можуть змінюватися відповідно до політичних умов та загального настрою суспільства. Отже, зважаючи на широкий спектр ідей та тактик ультраправих партій, типологізація цих політичних сил залишається завданням складним і неоднозначним.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА СПІВПРАЦЯ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Вплив глобалізації та європейської інтеграції на сучасні праворадикальні партії західної Європи

Сьогодні праворадикальні, ультраправі та право популістичні політичні партії поступово стають провідними силами не лише в межах своїх країн, але й активно просувають свої погляди та інтереси на міжнародній арені, а не тільки через політичну діяльність в Європейському парламенті. Одним із нових важливих показників зростання впливу праворадикальних партій є їх бажання формувати міжнародні групи. Також важливо відзначити, що саме праворадикальні політики успішно поєднали внутрішні проблеми розвитку своїх країн з зовнішньополітичними діями. Тому їх погляди на майбутнє Європейського союзу та загальні міжнародні відносини, а також виступи за необхідність радикальних змін у зовнішній політиці країн вимагають окремого дослідження, оскільки ця риторика стає привабливою для сучасного електорату.

Процес глобалізації, що передбачає посилення співпраці та взаємозалежності між народами й країнами у ХХ столітті, переважно завдяки економічній інтеграції, сьогодні призвів до інтеграції практично в усіх сферах життя. У межах процесів глобалізації відбулися зміни у національній політиці які були спрямовані на розв'язання проблем глобального характеру. Партії почали розробляти більш актуальні виборчі програми для внутрішньої

та зовнішньої політики, помітно зросла роль недержавних акторів або менш помітних раніше учасників на міжнародній арені.

З одного боку, процес глобалізації істотно посилив вплив радикальних правих партій, оскільки ці партії стали помітними учасниками політичної арени. Однак з іншого боку, одним з наслідків глобалізації стало загальне посилення політичного радикалізму. Низка негативних наслідків глобалізації зробили особливо актуальною національну складову в програмах політичних партій, а можливість впливати глобально на світовий порядок збільшила міжнародну співпрацю партій. Під час глобалізації особливо актуальними стали проблеми тероризму, безпеки, міграції, безробіття, економічних криз і інших, ці проблеми почали набувати не тільки глобального, а й загальноєвропейського характеру. Радикальні праві партії пропонують свої власні рішення для всіх проблем, які виникли за останні десятиріччя та багато в чому базують свою виборчу програму на недоліках та громадському незадоволенні рішень національних урядів.

Існує низка проблем, перед якими стоїть кожна країна Європейського союзу, і на неефективному розв'язанні цих проблем радикальні праві партії будують свою політичну пропаганду та загальну політику. Загалом ряд цих проблем майже ідентичний у всіх політичних партій правого спрямування в Європейському союзі, але часто погляди на їх вирішення серед правих партій розходяться. Однак, незадоволення імміграційною політикою залишається проблемою, що об'єднує всі праворадикальні праві партії Європи. Сьогодні відбулося формування взаємозалежності суспільного та державного розвитку від процесів глобалізації. Під впливом цих процесів настає вплив та зміни в економічному та соціально–політичному житті європейських громадян.

Мігранти, які відрізняються іншими релігійними, культурними традиціями та зазвичай не інтегруючись в європейське суспільство наразі становлять загрозу загальному добробуту європейських країн. Ще одним з наслідків процесів глобалізації є збільшення значущості малих політичних партій, особливо в країнах зі сформованою двопартійною системою. Ці малі

партії відзначаються своєю реакційною природою, що ілюструється їхньою увагою до міграційної проблеми та запропонованими ними заходами для її вирішення. Європейські радикально праві партії наголошують на проблемі міграції та активно розглядають її як основне положення у своїх партійних програмах. У дискурсі радикальних правих партій міграція також розглядається як загроза для етнічної ідентичності, системи соціального забезпечення, громадської безпеки, а також однією з причин безробіття та інших проблем. Міграція розглядається радикальними правими партіями як основний результат глобалізації та євроінтеграції.

Проблема національної ідентичності також виділяється радикальними правими партіями. Виникнення та розвиток радикальної правої ідеології є свого роду відповіддю на зіткнення та поєднання старих і нових соціальних проблем, які загрожують втратою культурних особливостей для корінного населення європейських країн. Це є причиною того, що радикальні праві політики позиціюють себе як захисників сформованих культурних традицій, особливостей, способу життя, національної та етнічної різноманітності. Загалом питання міграції та мігрантів використовується праворадикальними партіями як головний фактор стагнації соціального та суспільно–політичного розвитку дозволяючи праворадикальним партіям зміцнити свої позиції та здобути підтримку нових виборців.

Ідеологія радикально правого руху наразі зазнає змін внаслідок впливу обставин у сфері державного та світового порядку. На сучасному етапі екстремально праві партії ставлять перед собою мету захисту етнічної ідентичності та усунення загроз, які сприяють її руйнуванню, зокрема в риторичі радикально правих сил особливо акцентують на посиленому міграційному напливі.

Протидія імміграції, антисемітизм чи інша расова дискримінація є аспектами, які сприяють об'єднанню зусиль та створенню спільної програми для реалізації своїх ідеологічних інтересів радикально правих політичних сил, що являє собою необхідний етап для праворадикальних сил з метою

розвитку та підтримки успішного зростання. Програми радикально правих партій та виступи їх лідерів ілюструють ключову роль їх діяльності, антиімміграційні цілі та боротьби з ісламізацією на території Європейського Союзу.

Бажання радикально правих сил досягти консолідованої єдності перед виборами до Європарламенту у 2014 році викликало занепокоєння багатьох європейських політиків наприкінці 2013 року. Зміцнення їх позицій є прямо пропорційним збільшенню їх представництва в національних парламентах, що гарантовано розширює їх можливості на виборах до Європарламенту. Проте, їх присутність в Європарламенті все ще не є значущою, що змушує радикально правих шукати шляхи об'єднання. Несумнівно, такі важливі події, як Brexit та продовження зміцнення позицій екстремально правих партій в національних парламентах, їх вступ у легітимне політичне поле, знайшли своє відображення і на виборах до Європарламенту у 2019 році. Крім того, загальні погляди щодо питань інтеграції та імміграції дозволяють екстремістським формуванням та союзам займати свої позиції.

Політична історія неодноразово свідчила про легкість формування коаліцій радикально правих та ультраправих, але короткотривалих, що пояснюється рядом наступних причин: концентрацією у своїй риторичі національних інтересів (що заздалегідь виключає можливість досягнення повної згоди по всіх своїх позиціях), євроскептичним настроєм (без пропозиції альтернативи Євросоюзу), відстоюванням національного економічного протекціонізму. Крім того, голосування за радикалів на виборах до Європарламенту в певні проміжки часу може мати більше протестний характер до наявної ситуації, аніж відображати реальну підтримку населення.

2016 рік, без перебільшення, можна вважати одним з поворотних моментів у сучасній історії та особливо в історії Європейського союзу. Виклики, з якими стикається світова та європейська спільнота протягом останніх десятиліть, залишаються такими ж актуальними, а відповіді на них

формують актуальну політичну агенду і, як наслідок, створюють або підтверджують нові або вже сформовані політичні тенденції. Це стосується і процесу зміцнення радикально правих партій та позицій євроскептиків. З 80-х років минулого століття ліберали знаходилися в найвигіднішому положенні економічно та політично, що сприяло процесам економічної інтеграції та широкому поширенню прав та свобод людини, ідеї глобального управління, переважанню міжнародного права та загалом демократичних цінностей.

Однак ті шляхи розв'язання проблем та заходи які вони впроваджують у власних державах на сьогодні все більше стають недостатніми. Початок XXI століття став часом нової хвилі популярності правих поглядів, вперше представники радикально правих рухів та євроскептики змогли досягти немалих успіхів у своїй діяльності. Brexit слугує яскравим прикладом перемоги правих та консервативних сил на національну рівні однієї з провідних європейських країн, а вибори Президента США Дональда Трампа які здебільшого були викликані загальною втомленістю населення (особливо правих та консервативних сил) від ліберального уряду Б. Обама та демократичної партії які більше не могли реагувати на виклики сучасності та продовжувати американську політику є доказом цього тренду як на світовому рівні. Також, слід відзначити, що такий підйом правих поглядів є наслідком загальної неспроможності багатьох світових лідерів та чинних урядів розв'язувати проблеми сучасних держав, базуючись виключно на ліберальних інструментах управління минулого століття, ігноруючи нові виклики, які потребують певних обмежень та повернення до більш консервативних поглядів.

Варто визнати, що вихід Великої Британії з Європейського союзу здебільшого був обумовлений низкою невдалих управлінських рішень лідерів як Європейського союзу, так і самої Великої Британії. До числа перших можна віднести управління єврозоною, яка опинилася в кризі через нову хвилю біженців та їх підтримку з боку Європейського союзу як формування не враховуючи позиції окремих національних урядів,

нерівномірний економічний стан країн-членів Європейського союзу, нехтування необхідністю зміцнення зовнішніх кордонів та більшої співпраці з питань національної безпеки, до числа других – недостатнє з боку британського уряду спрямування ресурсів на ті муніципальні утворення, в яких імміграційні питання були найбільш актуальними або населення яких потребувало більшої підтримки уряду та більшого контролю над міграцією.

Результати референдуму 23 червня 2016 року справді вразили світову спільноту, навіть ті, хто голосував за вихід з Європейського союзу – Brexit (що означає від англ. Britain – Британія та Exit – вихід), не очікували подібного результату. Понад 30 млн британців прийшли віддати свій голос, явка на референдумі склала 71,8%. За вихід проголосували 51,9%, проти 48,1%. Уельс також підтримав рішення більшості, однак Шотландія і Північна Ірландія проголосували за те, щоб залишитися частиною Європейського союзу [1].

Необхідну роль у кінцевому результаті Brexit відіграла підтримка ЗМІ та агітаційна кампанія з боку політиків (не тільки консервативного, а й радикально правого руху), які виступали за політику. «Take back control» (від англ. «Повернути контроль») – слоган, що став потужним повідомленням від таких вже яскравих британських політиків, як Борис Джонсон, Майкл Гоув, Джордж Озборн та, звісно ж, Найджел Фарадж – найсильніший представник радикально правих політичних поглядів у Великобританії та лідер «Партії незалежності Сполученого Королівства». Загалом кампанія «Повернути контроль» отримала набагато більше підтримки від ЗМІ та з самого початку була потужнішою, а її дії були ефективнішими за політику «залишитися в Європейському Союзі» чинного на той час прем'єр-міністра Девіда Кемерона. Саме тут проти Девіда Кемерона зіграла складна проблема міграції та виявилась ключовою в питанні Brexit, що підтвердили результати голосування.

Brexit сильно вплинув на європейську політику, передусім Brexit вплинув на загальну політику євроскептицизму в Європі. Одне з останніх

опитувань показало, що 60% населення 27 країн–членів Європейського союзу бажали б, щоб Велика Британія залишалася в Європейському союзі, а тільки 10% виступають за її вихід. Підтримка членства Великобританії варіюється в різних країнах, наприклад, Литва, Мальта, Португалія та Ірландія найбільше зацікавлені в ньому, ніж Австрія, Кіпр, Франція та Люксембург [92].

Результати голосування на референдумі в Сполученому Королівстві 23 червня 2016 року щодо членства в Європейському Союзі стали неофіційною перемогою радикально правих, антиімміграційних і європейських євроскептичних політичних рухів. Зважаючи на безпрецедентний успіх цих партій, що виявляється в підтримці виборців, можна зробити висновок про фактичний інтерес європейського електорату до їхньої сучасної політичної ситуації. Brexit став приводом для представників екстремально правих і екстремально лівих сил оголосити початок розпаду Європейського Союзу та закликати до проведення подібних референдумів.

Процес загального посилення ультраправої ідеології в Європейському союзі протягом останніх десятиліть, як наслідок, очевидно вплинув на результати Brexit, «ефект доміно», наслідки якого ще досі побоюються прибічники єдиної Європи. Праворадикальні партії Європейського союзу – «Національне об'єднання» у Франції, «Йоббік» та «Фідес» в Угорщині, «Партія свободи» в Австрії, партія «Свобода» в Нідерландах, «Альтернатива для Німеччини», словацька народна партія «Наша Словаччина», «Шведські демократи», «Данська народна партія» та багато інших – вже давно прагнуть проведення подібного референдуму у своїх країнах, а приклад Brexit показав реальну можливість подібного політичного процесу. Велика Британія мала великий політичний та економічний вплив в Європейському союзі та була однією з країн–засновниць загалом такого утворення як ЄС, тому вихід Великої Британії став значним ударом по стабільності Європейського союзу.

Термін «євроскептицизм», який не дивно, з'явився в Великобританії в 1970–ті роки, передбачає негативне та критичне ставлення до процесів

європейської інтеграції. З точки зору євроскептиків, Європейський союз, відбираючи частину повноважень у країн-членів на впровадження національної політики яка може йти всупереч з загальною європейською, загрожує національному суверенітету держав. Євроскептики також виступають проти окремих проведених політик, наприклад, введення єдиної валюти, міграційна політика, проєкт введення євроконституції тощо. Розрізняють 2 форми євроскептицизму: «жорстку» та «м'яку». До першої відносять противників існування союзу та членства в ньому. До другої тих, хто в цілому підтримує союз і схвалює членство в ньому, але протистоїть подальшій інтеграції та ідеї федеральної Європи. І все ж, євроскептицизм також може бути визначений як одна з форм євро-фобії, тобто здорового скептичного ставлення та недовіри до певних політичних дій, яка існує в будь-яких політичних колах.

Євроскептицизм праворадикалів ми впевнено можемо віднести до його «жорсткої» форми: вихід з Європейського союзу, обмеження імміграції, повернення до національної валюти, захист національних цінностей та ідентичності – пункти, які присутні в більшості політичних програм праворадикальних партій. Сюди можна включити як французьке «Національне об'єднання»[85], так і німецьку «Альтернативу для Німеччини»[61] та програми інших праворадикальних партій.

Євроскептицизм існував практично з моменту заснування Європейського союзу, однак його поширення в Європі у XXI столітті з кожним роком тільки зростає, про що можуть свідчити дослідження Lord Ashcroft щодо сприйняття членства в Європейському союзі самими країнами-членами, яке було проведене у 2016 році після міграційної кризи [92]. Це дослідження показує нам, що лише 40% жителів Європейського Союзу позитивно ставляться до членства їхньої країни в ньому. Згідно з цими даними, євроскептицизм особливо сильний в Чехії, Швеції, Австрії та Данії. І, навпаки, Мальта, Іспанія, Ірландія та Польща представляють сильну проєвропейську позицію.

Останні події у світі, особливо війна в Україні, дали великий шанс Європейському союзу згуртуватися та показати себе як надійне та стабільне формування, яке може реагувати на міжнародні кризи. Через це загальна кількість жителів Європейського Союзу, які позитивно ставляться до членства їхньої країни в ньому, зросла до 60%. Про це свідчать останні опитування Statista, згідно з якими за 2021–2022 рік частка респондентів, які не погоджуються з тим, що їхня країна могла б краще бачити майбутнє за межами Європейського Союзу [86]. Згідно з останнім опитуванням, євроскептицизм наразі особливо сильний в Словенії, Хорватії, Польщі та Румунії, а в Ірландії, Данії, Іспанії та Німеччині сильна проєвропейська позиція.

Brexit мав всі шанси розширити можливості та зміцнити євроскептичні настрої в інших країнах Європи. Криза COVID–19 також показала неефективність більшості європейських урядів та тільки зміцнила позиції євроскептиків. Дійсно, після цих подій вплив євроскептиків лише зміцнився, а самі праворадикальні партії які просували євроскептичну агенду користувались цією можливістю та намагалися просувати ідеї Brexit для своїх країн або принаймні говорили про перегляд відносин з Європейським союзом.

Проте не варто забувати про внутрішній політичний клімат країн. Звертаючись до результатів вищезазначеного дослідження, Польщу, Угорщину та Словаччину вже можна назвати нестабільними країнами стосовно Європейського Союзу через неодноразові висловлювання лідерів цих країн та панівних партій до членства в самому ЄС. Прем'єр–міністр Угорщини Віктор Орбан неодноразово негативно висловлювався про членство, загальну політику та навіть порівнював присутність Угорщини в Європейському Союзі з радянською окупацією та говори про перегляд відносин з Європейським Союзом. Проте нестача політичної та суспільної волі для здійснення такого радикального кроку малоімовірно дозволить

Угорщині найближчим часом піти на такі серйозні зміни як вихід з ЄС або навіть перегляд їх відносин.

Попри те, що деякі євроскептичні країни та окремі заяви лідерів партій та національних лідерів, наразі ми бачимо позитивний варіант розвитку подій коли 27 європейських держав, що залишились об'єднуються в ім'я загальних європейських інтересів. Будь-яке кризове явище може бути в рівній мірі як силою, що розділяю так і силою, що об'єднує. Представляючи значущу політичну силу, праворадикальні партії та їхні представники безумовно взяті в дискусії про подальшу долю Європи після останніх криз, що до сьогодні надає їм безпрецедентну можливість зміцнити свої політичні позиції та збільшити свою електоральну базу. Лідери праворадикальних партій та рухів Європейського союзу залишаються такими ж емоційними та продовжують використовувати популізм як свій потужний інструмент переконання та залучення виборців, які, своєю чергою, хочуть бути почутими при виборах та референдумах, тому праворадикальні та ультраправі партії готові надати цю можливість, на відміну від традиційних партій, які віддають перевагу розв'язанню даного питання в робочому парламентському порядку.

Отже, можна зробити висновок, що Brexit, криза COVID-19, війна в Україні та на близькому дійсно кидають виклик Європейському Союзу як утворенню, але наразі ми бачимо безпрецедентний випадок коли ЄС може показати себе як ефективне утворення яке може реагувати на міжнародні кризи. Якщо ЄС як наддержавне утворення покаже себе як важливий геополітичний гравець на політичній мапі це тільки допоможе зміцнити свої позиції у світі та загальну стабільність всередині Європи. Особливою подією є вихід Великобританії з Європейського союзу яке у всіх сенсах виявляється набагато складнішим, що демонструє політична ситуація після Brexit яка навіть сьогодні накладає відбиток на ЄС. На цьому етапі можна з впевненістю сказати, що процес європейської інтеграції вже не стане таким легким, як раніше, ідея абсолютно позитивного ефекту від неї втратила своє значення, оскільки Brexit став тим альтернативним прикладом можливого

ефекту такої інтеграції. Сьогодні праворадикальні партії Європейського союзу стали фактором загальноєвропейської політики, з яким неможливо не рахуватися, головним доказом чого є Brexit. Вихід Великобританії з Європейського союзу – процес, який не має аналогів за всю історію європейської інтеграції. Саме тому Brexit стає головним викликом сучасної Європи, одночасно демонструючи актуальні складнощі Європейського союзу та надаючи можливість для нового європейського устрою. Brexit ознаменований перемогою євроскептиків, а його наслідки стали головним питанням загальноєвропейського порядку денного. Для євроскептиків і лідерів крайніх правих Brexit став реальним прикладом можливості втілення в життя одного з основоположних положень їхніх політичних програм, євроскептицизм та перегляд відносин з ЄС. Марін Ле Пен, Маттео Сальвіні, Аліс Вайдель та інші лідери прийняли вихід Великобританії з Європейського союзу як зелений світло для своїх подальших дій. З іншого боку, ті 27 країн-членів які залишились в Європейському союзі відчуваючи реальну загрозу своєї цілісності демонструють скоріше безпрецедентну єдність, ніж протилежну реакцію. Це протистояння вже непомітно змінює обличчя сучасної Європи, навіть після виходу Британії та роки після Brexit все ще є однією з найобговорюваніших тем у політичних колах Європейського союзу. Саме Brexit став тією самою точкою невідворотності для старого європейського порядку та надією для праворадикальних партій на зміну сучасної політичної ситуації всередині як їх країн, так і глобально європейського політичного клімату.

2.2. Зовнішня та європейська політика в програмах праворадикальних партій

Політичні тенденції останніх десятиліть, нестабільний та мінливий політичний клімат, проблеми та виклики, з якими стикаються всі держави,

створюють ґрунт для виникнення нових акторів зовнішньої політики на міжнародній політичній арені. Більшість правих політичних об'єднань вимушені шукати ідеологічних або політичних союзників, а деякі політичні об'єднання вимушені шукати фінансові джерела для фінансування власних політичних кампаній.

З цього випливає, що ми зараз можемо розглядати міжнародну діяльність ультраправих та праворадикальних партій на сучасному етапі у трьох аспектах. По–перше, політико–ідеологічна орієнтація, яка ґрунтується на ідеологічному єднанні та схожості політичних поглядів. Партії традиційно працюють на основі взаємин та зв'язків, утворених внаслідок співпраці в рамках міжпартійної діяльності, але ідеологічна орієнтація в цьому випадку відіграє не останню роль. По–друге, національно–державна орієнтація, яка базується на пошуку союзників політичними партіями на міжнародній арені. Важливо відзначити, що йдеться не завжди лише про ідеологічно близьких союзників, але також про інші пріоритети з точки зору більш вигідних політичних чи економічних партнерів. По–третє, економіко–фінансова орієнтація, що передбачає залежність партій від компаній, транснаціональних корпорацій та інших об'єднань, готових фінансувати їх політичні кампанії в обмін на відстоювання власних інтересів у майбутньому.

Проблема виходу праворадикальних політичних партій на міжнародну арену значною мірою пояснюється відсутністю початкового визнання їх діяльності як повноцінних суб'єктів міжнародних відносин. Це визначається багатоманітністю характеру їх діяльності, по–перше, конфліктністю їх з сучасним світовим порядком. Антиглобалізм та євроскептицизм як одна з основ протистояння чинного світового порядку являють собою основні риси діяльності праворадикальних партій. Наприклад, лідер партії «Національне об'єднання» Марін Ле Пен неодноразово говорить про зміну старого світового порядку на «новий світовий порядок». В її розумінні – це “Франція та Європа, визволені від кайданів Європейського союзу” [52]. У одному зі своїх виступів одразу після перемоги Дональда Трампа на виборах у 2016

році Марін Ле Пен заявляла, що обрання Дональда Трампа стали подіями, що відкрили нову еру. “Перемога Дональда Трампа в США проклала шлях до політичної революції на президентських виборах у Франції наступного року, яка змінить світовий порядок і покладе край американському домінуванню в Європі” та “Очевидно, що перемога Дональда Трампа – це додатковий камінь у будівництві нового світу, якому судилося замінити старий” [52].

По-друге, тим, що протягом останніх десятиліть, коли західні суспільства переходять до постіндустріальної фази розвитку, відбулися зміни у сприйнятті та аналізі партій. Оскільки самі партії змінилися та трансформувалися, їх позиціонування та ідентифікація на міжнародній арені стали лише складнішими.

Як результат, сучасні праворадикальні партії одночасно стають однорідними та схожими одна на одну, значущість ідеологічного аспекту поступово знижується та заяви як правих, так і лівих популістів стає дуже важко відрізнити. Це в багатому вимірі можна пояснити необхідністю конкурентоспроможності на внутрішній політичній арені, оскільки успішна міжнародна діяльність партії дозволяє їй збільшувати свій вплив і на внутрішній арені своєї держави. У випадку праворадикальних партій однією з основних причин зростання їх кількості є, з одного боку, загальний феномен підсилення ультраправих партій, а з іншого боку, те, що риторика цих партій стала більш соціально припустимою.

У риторичі праворадикальних партій питання зовнішньої політики становить собою не лише напрямок дій держави на міжнародній арені. При більш детальному аналізі цього напрямку в доктринах таких партій виділяється зв'язок між уявленнями про проблеми зовнішньої політики та захистом національних інтересів та пріоритетів держави. Зміна курсу зовнішньої політики є заходом, що відповідає уявленню про проблеми зовнішньої політики, яке має Марін Ле Пен. Протягом всього періоду свого керівництва, лідер «Національного об'єднання» неодноразово висловлювала необхідність повернення суверенітету Франції у всіх його аспектах. Говорила

про вихід з інтегрованого командування НАТО та завершення спільних франко–німецьких військових програм, але зі збереженням близьких відносин з Німеччиною [57]. Зовнішня політика «Національного об'єднання» тісно пов'язана з внутрішньою політикою та захистом і підтримкою національних інтересів Франції в усіх сферах.

Також важливим пунктом є загальна проросійська риторика партії «Національне об'єднання». Марін Ле Пен у своїх інтерв'ю, виступах та через медіа заявляла про те, що вона за розвиток відносин з Москвою та повну підтримку політики Володимира Путіна та політики яку він впроваджує, “Я не приховую, що певною мірою захоплююся Володимиром Путіним (...) Ми повинні розвивати відносини з Москвою, у нас багато спільних інтересів, як на цивілізаційному, так і на стратегічному рівнях”[37].

Інтереси зовнішньої політики партії «Альтернатива для Німеччини» так само здебільшого полягали у відстоюванні інтересів Німеччини як сильної та незалежної держави поза розвитком зовнішньої політики Європейського союзу, проте заяв про вихід з НАТО або про кардинальну зміну зовнішньополітичного курсу від представників партії не надходило.

«Альтернатива для Німеччини» активно підкреслює важливість захисту національного суверенітету та незалежності в контексті європейської інтеграції. Партія переконана, що збереження суверенітету національних держав є критичним для забезпечення ефективного функціонування кожної країни. Вона висловлює обурення стосовно рішень, які приймаються на рівні Європейського союзу, і які можуть обмежувати самостійність національних урядів. Партія також активно протистоїть поглибленій інтеграції в Європейському союзі, особливо у контексті міграційної політики. Вона вважає за важливе збереження контролю над масовим напливом біженців і мігрантів, підтримуючи посилене регулювання та контрольні заходи. Партія виступає за визнання необхідності захисту національних кордонів та суверенітету в контексті міграційних викликів.

Відмова від деяких аспектів європейської інтеграції, зокрема, від спільної валюти євро, є ще одним ключовим аспектом позиції «Альтернативи для Німеччини». Партія вважає, що збереження національної валюти та економічної самостійності є важливими для захисту національних економічних інтересів. Вона активно виступає за оборону національної економічної незалежності від будь-яких форм європейської економічної інтеграції, що можуть впливати на економічні рішення та стратегії країни.

Таким чином, розглянувши питання зовнішньої політики у риторичі партій «Національне об'єднання» та «Альтернатива для Німеччини», можна зробити висновок, що для представників праворадикальних партій зовнішня політика є інструментом підвищення ефективності внутрішньої політики, оскільки саме в ній особливо чітко відображені національні інтереси держави. Розв'язання проблем зовнішньої політики безпосередньо пов'язане з підтримкою національних пріоритетів держави, саме такий акцент у своїх політичних заявах роблять ультраправі політики.

Найбільш яскравими представниками праворадикального руху в контексті європейської політики є безумовно партії «Національне об'єднання» та «Альтернатива для Німеччини», також слід відзначити іспанську політичну партію «Голос» та італійську політичну партію «Брати Італії». Проте в дослідженні питання європейської політики вважаємо за потрібне виокремити два найбільш яскраві приклади партій праворадикального руху, а саме «Національне об'єднання» та «Альтернатива для Німеччини». Європейська політика політичних партій «Національне об'єднання» та «Альтернативи для Німеччини» є також цікавою темою для аналізу в контексті загальної політики Франції та Німеччини.

Політичний дискурс у Франції дуже неоднорідний та мінливий, в контексті цього дискурсу важливо враховувати діяльність представників праворадикальних та ультраправих політичних сил, які є значущою складовою політичного життя Франції. Деякі дослідники характеризують сучасний політичний дискурс Франції як певну «семантичну битву» [58].

Загалом для нас важливим є мілітаристський підтекст ультраправого руху Франції за для розуміння того як сам ультраправий рух став більш соціально прийнятним та як починала своє пом'якшення партія «Національне об'єднання».

З самого початку свого становлення французькому ультраправому руху було властиве ототожнення реальності з війною і бойовими діями. Особливо це помітне саме у діяльності «Національного об'єднання» яке до 2018 року використовувало назву «Національний фронт» де акцент робився на другому слові, вони завжди асоціювали власні слова зі зброєю, а прихильники партії позиціюють себе як «бійці». Концепція «війни» також виявляється через уявлення про ворогів і небезпеки, де «воїни» цього руху борються з проблемами. Маніпулювання та конструювання громадської думки відбувається через слова, виступи, лозунги, вибір певних важливих моментів національної історії, а також звернення до традицій та збереження спадщини, що є достатньо типовим в ультраправому політичному дискурсі.

Перші важливі зміни у загальному пом'якшенні своєї риторики та іміджу партії «Національне об'єднання» відбулися у 2011 році, коли її очолила Марін Ле Пен. З того часу Марін Ле Пен взяла курс на відхилення усіх звинувачень у симпатіях до фашизму, вважаючи, що «Національне об'єднання» слід представляти у ЗМІ не як «партію ультраправих» або «партію праворадикалів», а як «національну праву партію». У передвиборчій програмі партії 2012 року основний акцент був зроблений на виході Франції з єврозони, зменшенні імміграції, громадському боргу та введенні протекціоністських заходів.

Питання європейської інтеграції та ролі Франції в цьому процесі більш сильно розглядалися з точки зору розв'язання економічних проблем. Як одна з основних цілей ідеології «Національного об'єднання», вихід Франції з Європейського союзу завжди займав пріоритетне місце в програмі партії, проте після Brexit у Марін Ле Пен з'явилася безпрецедентна можливість зробити саме цей пункт програми головним, оскільки його втілення стало

абсолютно реальним. Доказом цьому була передвиборча програма 2017 року та передвиборча програма 2022 року. Опубліковані у лютому 2017 року 144 пункти програми очолила теза про “Повернення Франції її національного суверенітету. До Європи незалежних держав на службі своїм народам”[59], з метою “повернення нашої свободи та контролю над нашим майбутнім, повертаючи французькому народові його суверенітет (валютний, законодавчий, територіальний, економічний)”[59], для реалізації якого потрібно провести референдум про членство в Європейському союзі. Програма 2022 року пропонує нам такі тези “Вийти зі спільного військового командування НАТО задля зміцнення суверенітету Франції” [57], також Марін Ле Пен пропонує “Перші у Франції зміни, які кинуть виклик основам Європейського Союзу” [36]. Лідер «Національного об'єднання» неодноразово заявляла у своїх висловлюваннях, що у випадку обрання своєї кандидатури на посаду президента Франції однією з перших її дій стане надання французам можливості вибрати, чи хочуть вони бачити Францію учасницею Європейського союзу чи, на зразок Великобританії, менше пов'язаною з ним.

Програма партії «Національне об'єднання» та риторика партії змінюються та адаптуються до сучасних викликів країни та Європейського союзу в цілому. Антиглобалізм, антиєвропеїзм та сильна національна ідея завжди були основними рисами політичного курсу партії та її пропозицій. Програма 2017 року стала впевненим і документальним заявленням Марін Ле Пен про відмову від основних принципів європейської інтеграції: повернення до національної валюти, вихід з Шенгенських угод, припинення членства в Європейському союзі, збільшення податків на імпорт, жорстка міграційна політика – всі ці пропозиції є контрмерами ідеї європейської інтеграції.

Проте, адаптуючись до реалій сучасного середовища та тим самим трансформуючи партійну ідею, Марін Ле Пен змінила своє бачення антиєвропейської ідеї, що можна побачити в передвиборчій програмі 2022 року. Наразі Марін Ле Пен як декілька інших ультраправих лідерів допускає ідею модернізації Європейського Союзу та його трансформація у спільноту

європейських незалежних держав як можливий сценарій розвитку цього утворення. Більшою мірою йдеться про неприпустимість верховенства Європейського союзу в національному вимірі країн–учасниць та загрозу суверенітету країн, що є головною претензією противників процесу євроінтеграції. Але ідея співпраці, заснованої на культурному і релігійному єднанні, виглядає можливою та саме ця ідея наразі стала наступним кроком в еволюції сучасної ультраправої риторики.

Критика Європейського союзу щодо неможливості вирішувати як внутрішні, так і зовнішні проблеми є тезою яку можна почути від усіх лідерів європейських ультраправих партій. Однак саме Марін Ле Пен, одна з перших відмовилась від абсолютної критики європейської інтеграції на користь можливості створення нового проєкту на основі культурної та релігійної європейської ідентичності. Тому на прикладі «Національного об'єднання» можна прослідити тенденцію до еволюції праворадикальних партій та трансформації ультраправого руху до більш соціально прийняттого пересічним виборцем.

Розвиток ультраправої ідеології адаптується до загальноєвропейського політичного клімату та його проблем, і відмова від критики євроінтеграції з боку Марін Ле Пен є яскравим прикладом цієї особливості ультраправих партій: бути реакційними та швидко відповідати на нові виклики. Отже, зміна риторики свідчить не лише про можливий розвиток, вона демонструє новий хід політика: реалізація Brexit показує ту ж саму стійкість та актуальність Європейського союзу як учасника міжнародної політики, важливість якого не зменшується критично після виходу одного з його основних членів, що змушує Марін Ле Пен та інших ультраправих лідерів трансформувати ідею абсолютної критики євроінтеграції та привести її до компромісного прийняття союзу, але з певними умовами.

Ідея реалізації Brexit через такий тривалий термін вже не знаходить такої ж підтримки від виборців, повністю відмовитися від антиєвропейської

риторики ультраправі не можуть, оскільки це її основа, але для привертання виборців вони готові до її трансформації.

Марін Ле Пен не змогла з попередньою програмою завоювати беззаперечну довіру французьких виборців і шукає нові способи привертання виборців, а нова агенда, заява про зміну назви партії, активне повернення на політичну арену вже знайшли своє відображення безпосередньо в новій програмі яка була представлена на президентських виборах 2022 року.

З моменту свого створення у 2013 році «Альтернатива для Німеччини» почала позиціювати себе як націоналістична консервативна сила, яка виступає за виходження Німеччини з єврозони та відмову від євро. Початково партія формувалася як реакція на європейську фінансову кризу та невдоволення політикою, пов'язаною з євро та європейською інтеграцією. Крім того, «Альтернатива для Німеччини» висловлювала обурення щодо рішень Європейського союзу та підтримувала ідею більшого національного суверенітету. З часом «Альтернатива для Німеччини» розширила свою платформу, включаючи питання міграції. Партія виступала проти масової міграції, особливо з країн з ісламською культурою, та вимагала посилення контролю над кордонами.

«Альтернатива для Німеччини» найбільш привернула увагу громадськості та засобів масової інформації у період міграційної кризи, що виникла в Європі у 2015 році. У цей період велика кількість біженців і мігрантів намагалася потрапити до країн Європейського союзу, зокрема до Німеччини. «Альтернатива для Німеччини» використовувала цю ситуацію для акцентування своїх поглядів на контроль над кордонами, обмеження масової міграції та зміну міграційної політики Німеччини. Партія виступала за посилення безпеки кордонів, обмеження кількості біженців яких буде приймати Німеччина та критикувала канцлера Ангелу Меркель за її відкритий підхід до міграції та біженців загалом. Велика частина виборців підтримала «Альтернативу для Німеччини» через їхні жорсткі позиції у цьому питанні. У результаті виборів у 2017 році «Альтернатива для

Німеччини» здобула представництво в Бундестазі (федеральному парламенті), отримавши понад 12% голосів. Це було великим досягненням для партії, що свідчило про зростання підтримки серед виборців.

Однак успіх «Альтернативи для Німеччини» викликав обурення та спротив у частині суспільства. Партія стала предметом критики за свої націоналістичні погляди, антиімміграційні становища та іноді радикальні висловлювання окремих своїх членів. Виборчий успіх «Альтернативи для Німеччини», зокрема у 2017 році, коли вона увійшла до федерального парламенту, породив обговорення щодо можливих наслідків для політичної стабільності та демократії в Німеччині.

Крім того, ультраправі групи звинувачували «Альтернативу для Німеччини» у зловживанні популярністю бренду партії для поширення своїх власних ідеологій та впливу в суспільстві. Є випадки, коли виникали конфлікти та напруженість через заходи та події, що пов'язані з ультраправими групами та «Альтернативи для Німеччини»[22].

Важливо відзначити, що «Альтернатива для Німеччини» стала предметом критики та суперечок у суспільстві, оскільки її позиції часто вважаються контрверсійними та неприйнятними для деякої частини суспільства. Однак її успіх на виборах та зростання впливу свідчать про загальну зміну поглядів у суспільстві на європейську інтеграцію, євронону та зміни в політичному ландшафті Німеччини.

На виборах в Бундестаг 2021 року, партія змогла отримати лише 10% голосів, що може свідчити про зменшення підтримки ультраправого руху Німеччини. Але якщо наразі звернутися до опитувань та досліджень ми можемо побачити, що загальна підтримка «Альтернативи для Німеччини» лише зростає, наразі вони посідають друге місце серед усіх партій Німеччини [53]. Відзначимо, що це не загальна підтримка ультраправого руху, «Альтернативи для Німеччини» або праворадикальних поглядів німців, в самому дослідженні описано “Значна частина прихильників AfD каже, що вони проголосували б за праву партію в першу чергу через невдоволення

іншими партіями, а не тому, що вони насправді згодні з її ультраправими переконаннями” [53].

Тому ми можемо свідчити про те, що в Німеччині не зростає кількість прихильників ультраправого руху або окремих праворадикальних партій. Однак, сучасна політична ситуація в країні відзначається невдоволеністю серед населення іншими політичними партіями, що виливається в складність виборчого процесу та створює пошук альтернативних варіантів. Сьогодні в Німеччині спостерігається загальна незадоволеність політичним курсом уряду, що представляють коаліцію Соціал–демократичної партії Німеччини, Вільної демократичної партії та Зелених. Виборці висловлюють свою розчарованість діями цих політичних акторів і вважають, що їхні рішення не відповідають реальним потребам суспільства.

Пошук альтернатив стає необхідним у зв'язку з тим, що навіть найбільші опозиційні сили, такі як Союз Християнсько–демократичного союзу і Християнсько–соціального союзу, не пропонують прийнятних рішень або не вдаються до ефективного розв'язання проблем. Деякі виборці вважають, що вони вимушені вибирати між меншими злами, а не мають справжнього вибору через нестачу сильних політичних альтернатив. Цей стан речей породжує відчуття безпорадності серед виборців, і вони шукають альтернативні політичні сили, які б могли представляти їхні інтереси та відповідати викликам сучасності.

Не дивлячись на свою коротку історію, «Альтернатива для Німеччини» успішно закріпила свою позицію в політичному ландшафті Німеччини, досягнувши представництва в різних ландтагах – парламентах федеральних земель. Це свідчить не лише про її швидкий політичний розвиток, але й про здатність мобілізувати підтримку серед виборців на різних рівнях регіональної влади. Однак їх вплив не обмежується лише регіональними структурами, оскільки «Альтернатива для Німеччини» здобула місця і в Бундестазі – федеральному парламенті Німеччини. Це свідчить про її

здатність мобілізувати виборців на національному рівні та впливати на політичні процеси в країні.

Такий успіх може бути пояснений рядом факторів, включаючи соціально–економічні та політичні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, а також специфічні характеристики програми та комунікаційної стратегії «Альтернативи для Німеччини». Цей успіх також підкреслює важливість вивчення та розуміння динаміки політичних рухів, особливо тих, які виникають у важливих європейських країнах.

Європейська політика у риториці ультраправих партій яскраво демонструє нову ідеологію розвитку Європи, які ці партії представляють як альтернативу. Її унікальність базується на одночасному поєднанні повернення до традиційного подання та значення поняття «державний суверенітет» та використання сучасної глобальної кооперації та взаємозалежності з метою покращення позицій держав на міжнародній політичній арені, якщо ці держави мають ресурси для відстоювання своїх позицій. Таким чином, формується нова Європа, яку представляють незалежні та сильні держави, які поважають національні інтереси інших країн.

2.3. Співпраця та відносини з Російською Федерацією та фактор впливу Росії на загальну політику праворадикальних партій всередині ЄС

У сучасному світі, де глобалізація та міжнародна взаємодія є ключовими аспектами політичної арени, взаємовідносини між країнами займають центральне місце в формуванні їх зовнішньої політики та внутрішнього політичного ландшафту. Одним з ключових гравців на міжнародній арені, попри те, що наразі існують багатофакторні труднощі, такі як міжнародні санкції та припинення міжнародних відносин, безперечно є Російська Федерація. Не лише зберігаючи свою значущість, але й

продовжуючи грати впливову роль у геополітичних подіях, країна виявляє стійкість та вміння пристосовуватися до змін у світовому порядку. Наприклад, в умовах економічних та політичних обмежень, Російська Федерація все ще успішно впливає на міжнародні відносини та через власних політичних союзників впливає на діяльність таких формувань як Європейський Союз. У зв'язку з цим, особливо актуальним стає вивчення впливу Російської Федерації на політичні процеси всередині Європейського Союзу, зокрема її взаємодії із праворадикальними партіями які зазвичай грають роль союзників які допомагають Російській Федерації лобіювати власні інтереси всередині Європейського Союзу.

Взаємодія Російської Федерації з праворадикальними партіями в Європейському Союзі стала предметом уваги та досліджень, які аналізують не лише самі факти співпраці, але і її вплив на політичний ландшафт Європи. Велика увага приділяється ролі цих партій у формуванні поглядів на ключові питання, такі як санкції проти РФ, співпраця в енергетичному секторі та інші стратегічно важливі аспекти.

Є думка, що Російська Федерація, користуючись певними внутрішніми суперечками та невдоволенням в деяких країнах Європейського Союзу, активно використовує праворадикальні партії як інструмент для підризу єдності та впливу на прийняття політичних рішень у свою користь. Це може включати спроби впливу на виборчий процес, дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації та зменшення підтримки спільним заходам Європейського Союзу, направленим проти Російської Федерації.

Однак слід зауважити, що деякі дослідники висловлюють сумніви стосовно реального впливу Російської Федерації на праворадикальні партії, вказуючи на те, що їхні дії можуть бути визначені внутрішніми чинниками та власними переконаннями, а не безпосереднім втручанням з боку Російської Федерації. Ми вважаємо за потрібне приділити особливу увагу саме вивченню впливу Російської Федерації на праворадикальні партії всередині Європейського Союзу.

Зростання популярності цих партій у деяких країнах ЄС може бути пов'язане з різними факторами, включаючи економічні труднощі, соціокультурні зміни та невдоволення політичним істеблішментом. В той час як внутрішні причини важливі для розуміння цього явища, необхідно також розглядати зовнішній фактор, а саме вплив Російської Федерації. У цьому контексті, дослідження взаємодії між Росією та праворадикальними партіями в Європейському Союзі відкриває можливість розкрити природу цієї взаємодії, рівень впливу та його наслідки для політичної стабільності та безпеки у регіоні. Поглиблене розуміння цього питання може виявитися ключовим для розвитку стратегій та політик, спрямованих на забезпечення стійкості та ефективності європейського політичного середовища в умовах глобальних викликів та невизначеності.

Лідерів праворадикальних та ультраправих партій слід розділити на два табори: тих, хто досить однозначно виступає за налагодження діалогу з Російською Федерацією та тих хто займає скоріше нейтральну позицію і не використовує російське питання як один із пунктів своїх програм.

Одним з найбільших впливових союзників Кремля в західній Європі є Марін Ле Пен, яка виступає за покращення відносин з Росією та сприяє розвитку стратегічного партнерства між Францією та Російською Федерацією. Її позиції та дії надають Москві додатковий важіль впливу в регіоні, зміцнюючи політичні та економічні зв'язки між Францією та Росією. Марін Ле Пен виступає за зняття санкцій проти Росії та створення сприятливих умов для економічного співробітництва, що сприяє поглибленню взаємовигідних стосунків між обома країнами. Її політика загалом має вплив на європейську єдність та спільну зовнішню політику, ослаблюючи спроби об'єднання країн Європейського союзу у відносинах з Росією. Марін Ле Пен демонструє схильність до висловлення критики щодо об'єднання Європи та виступає за більш незалежні відносини кожної країни-члена з Росією.

Факт надання кредиту у розмірі 9 мільйонів євро від Першого російсько–чеського банку під час виборчої кампанії на місцевих виборах «Національне об'єднання» у 2014 році отримав досить широкий резонанс оскільки велика кількість французьких ЗМІ приділила увагу зв'язкам французьких ультраправих з Кремлем, а саму Марін Ле Пен неодноразово бачили як одного з регулярних гостей на прийомах російського посольства в Парижі [37]. Інші члени родини Ле Пен, включаючи самого Жан–Марі Ле Пен і Маріон Марешаль Ле Пен, неодноразово були помічені в Москві як на особистих зустрічах, так і в якості запрошених лекторів у університетах [37].

Таку тісну співпрацю з Російською Федерацією Марін Ле Пен пояснювала передусім “інтересами в галузі енергетичної безпеки”, “очевидними цивілізаційними та геостратегічними факторами”, а також переконанням, що “демонізація Росії підтримується на рівні керівництва ЄС, це відбувається за підтримки США, які намагаються побудувати однополярний світ” [63]. Основною темою в політичному дискурсі «Національного об'єднання» є відносини з Російською Федерацією, які вони використовують як важливий елемент своєї ідеології. Риторика «Національного об'єднання» невіддільна від цього питання і завжди знаходить в ньому актуальність, навіть при зміні курсу партії або зміні геополітичних умов.

«Альтернатива для Німеччини» є партією, яка виявляє виражену проросійську позицію, ця ставка на співпрацю з Російською Федерацією визначає загальний характер її політичного курсу. При цьому, враховуючи аргументи та підходи партії, можна констатувати, що вона відстоює та підтримує політику, спрямовану на поглиблення економічних, політичних та соціокультурних зв'язків з Росією. Важливо зазначити, що проросійська позиція «Альтернативи для Німеччини» може бути обумовлена рядом факторів, таких як економічні інтереси, дипломатичні стратегії або геополітичні розрахунки, оскільки ми не маємо прямих доказів їх фінансування з боку Росії. Партія може вважати співпрацю з Росією

стратегічно важливою для забезпечення національних інтересів та зміцнення економічного добробуту. У світлі цього можна також розглядати проросійську позицію як спробу партії забезпечити баланс у міжнародних відносинах та уникнути геополітичних конфліктів. Такий підхід може впливати на формування зовнішньої політики Німеччини та відносин з іншими країнами, особливо в контексті європейської інтеграції та геостратегічної ситуації в регіоні.

Програмні документи «Альтернативи для Німеччини» на передвиборчій кампанії 2021 року визначають новий напрямок у зовнішній політиці партії, визнаючи значення розвитку партнерства з Російською Федерацією і вирішення спільних завдань в економіці, енергетиці та політиці безпеки. На відміну від попередніх програм, які більше наголошували на питаннях, пов'язаних із Заходом та НАТО, передвиборча програма «Альтернативи для Німеччини» 2021 року вирішує зменшити акцент на цих аспектах, а замість цього фокусується на розширенні співпраці з Російською Федерацією. Це відображає новий підхід партії до зовнішньої політики, де вони прагнуть зміцнити економічні, енергетичні та політичні зв'язки з Російською Федерацією як ключовим стратегічним партнером. У програмних документах «Альтернативи для Німеччини» вказується, що співпраця з Російською Федерацією може сприяти не лише економічному зростанню, але й забезпечити стабільність у сферах енергетики та політики безпеки [61].

Також, важливо зазначити загальне підігрування агресивній політиці Російської Федерації, зокрема їхні відвідування анексованого Криму та окупованих частин Донецької та Луганської областей. Особливо важливим є випадок 2014 року. Німеччина, Європейський союз та більшість країн світу не визнають анексії території, вчиненої Володимиром Путіним. Депутат від «Альтернативи для Німеччини» Маркус Претцелл та тодішній лідер молодіжного крила «Альтернативи для Німеччини», Маркус Фронмаєр, відправляються у поїздку на окупований Росією український півострів [18]. Ймовірно, це була спеціально організована провокація, оскільки такий крок

видається умисним порушенням міжнародної позиції, яку підтримують більшість країн у відношенні до подій в регіоні. Також регулярні поїздки у Москву та взаємні привітання з успіхами від лідерів «Альтернативи для Німеччини» та російських високопосадовців не були чимось новим. Зазначимо, що представники «Альтернативи для Німеччини» також брали участь у заздалегідь сфальсифікованих виборах 2018 року на території Російської Федерації, що надає явно сфальсифікованим виборам видимість легітимності. Сам Штефан Койтер оцінює вибори в Казані як “вільні, рівні та таємні”[18].

Слід відзначити, що деякі політичні діячі «Альтернативи для Німеччини» продовжують підтримувати економічні зв'язки з Росією, всупереч агресивній політиці Російської Федерації, початку війни в Україні та міжнародним зусиллям щодо ізоляції Росії. Наприклад депутати регіональних парламентів Ханс–Томас Тілшнайдер, Даніель Вальд, Крістіан Блекс відвідали Росію у вересні 2022 року. Звідти вони продовжили свою подорож до окупованих Росією регіонів Донецької та Луганської областей [18]. Вони аргументують це “необхідністю для забезпечення економічних інтересів та стабільності в регіоні.”[18]

Підтримка російської пропаганди в офіційних виступах та висловлюваннях партії «Альтернатива для Німеччини» є чітко видимою через систематичне використання риторики, що підтримує розповсюдження спрощених та маніпулятивних повідомлень. Ця тенденція проявляється у виборі специфічних слів та фраз, які акцентують певний погляд або спотворюють факти на користь російської інтерпретації подій. В офіційних промовах, заявах у соціальних мережах, інтерв'ю та маніфестах можна знайти заяви та тези, які чітко демонструють зближення «Альтернативи для Німеччини» з Росією та відчуження від Заходу. Як, наприклад “Україна в цій війні так само програла, як і Росія. Є лише один переможець, і цим переможцем є США” [18] який демонструє російський наратив відповідальності США за цю війну. Ця заява була висловлена Тіно Хрупалла

в Бундестазі 2 березня 2023 року. Теза “Що це в кінцевому підсумку означає для України, для Росії та для територіального поділу — це зовсім не наша проблема”, “Ми повинні дбати про свою країну” [18] також є підігруванням російському нарративу про те, що війна не стосується інших країн та це лиш російське питання, таку заяву дала Аліса Вайдель (лідер «Альтернативи для Німеччини») виданню Deutschlandfunk 6 квітня 2022 року. Також чітко можемо прослідити просте лобіювання російських інтересів як, наприклад виступ Тіно Хрупалли 4 жовтня 2022 року про газопровід «Північний потік», а саме “Трубопровід Nord Stream залишається важливою частиною енергетичної безпеки Німеччини”[18], що також активно демонструє російський нарратив про загальну важливість Російської Федерації для Німеччини.

Загальна політика «Альтернативи для Німеччини» виявляє себе як не лише як партійна альтернатива сучасному ХДС/ХСС (як вона зазвичай себе намагається себе позиціювати), але й суттєвий фактор, що може вплинути на геополітичну ситуацію в регіоні. Враховуючи їх передвиборчі програми, міжнародні поїздки, офіційні виступи та заяви лідерів партії, можна констатувати, що ця політика визначається не лише внутрішніми питаннями Німеччини, але і важливими геополітичними відносинами.

Однією з ключових рис політики «Альтернативи для Німеччини» є виявлене підігрівання російської пропаганди. Це може бути зумовлено різними чинниками, включаючи економічні інтереси, особисті переконання, намагання розділити європейські країни або пряме фінансування їх діяльності з Москви. Інтенсивна проросійська риторика лідерів «Альтернативи для Німеччини» може викликати певне хвилювання серед західних союзників та підірвати єдність в питаннях стосунків з Росією.

Крім того, слід відзначити виражену антизахідну риторику в політиці «Альтернативи для Німеччини», яка проявляється в євроскептичних поглядах та критиці Європейського союзу та НАТО. Це може створювати напруженість у відносинах між Німеччиною та іншими європейськими

країнами, підточувати принцип єдності в обличчі загрози та знижувати шанси на спільні рішення у сфері безпеки та оборони. Політика «Альтернативи для Німеччини» викликає не лише внутрішні обговорення в Німеччині, а й породжує серйозні питання стосовно геополітичної стабільності та єдності в Європі та Німеччині. Важливо уважно вивчати та аналізувати їхні вчинки та заяви для розуміння можливого впливу на міжнародну арену та взаємовідносини між країнами.

Ультраправі та праворадикальні політичні сили виявляють загальне негативне ставлення до Європейського союзу та НАТО, і в цьому контексті вони використовують співпрацю з Російською Федерацією як стратегічний політичний інструмент для досягнення своїх цілей. Ця стратегія не обмежується реакцією на конкретні внутрішні проблеми, а стає важливим стратегічним вибором, який формує їхню зовнішню політику та визначає їхню позицію на світовій арені. Ця співпраця може впливати з антиглобалістського погляду, що висунутий ультраправими силами, які вважають, що Європейський союз та НАТО є символами глобального втручання та обмеження національного суверенітету, а в окремих випадках як, наприклад, фінансування «Національного об'єднання» може бути лише варіантом отримання фінансової підтримки задля власних інтересів.

У контексті ультраправих та праворадикальних політичних сил можна також розглядати сприйняття фінансової підтримки від Російської Федерації як засіб забезпечення не лише економічної стійкості, а і як інструмент для реалізації конкретних політичних цілей. В окремих випадках, коли ультраправі партії виявляють відкрите чи приховане прагнення до співпраці з Росією, отримання кредитів або пряме фінансування може бути зумовлене не лише економічною потребою, але й стратегічною метою. Наприклад, отримання фінансової підтримки може бути пов'язане з лобіюванням конкретних інтересів Росії в політичних рішеннях та прийнятті певних ставлень щодо міжнародних відносин. У такому випадку, ультраправі партії можуть стати ефективними агентами впливу, які сприяють реалізації

російських інтересів в рамках внутрішньополітичних рішень. Цей вид співпраці може також охоплювати підтримку ультраправих партій у розповсюдженні проросійської пропаганди та формуванні сприятливого громадського настрою стосовно Росії. Фінансова підтримка може бути використана для створення образу Росії як стратегічного партнера, а також для подолання можливих опозиційних думок внутрішньої аудиторії.

Отже, в окремих випадках фінансова підтримка від Росії може виступати не лише як економічний ресурс, а і як інструмент впливу на формування політичних дій та взяття ультраправими силами певних позицій, що відображають інтереси Росії в політичному просторі. Загалом маємо шкідливу тенденцію коли стратегічний вибір окремих політичних партій може виявитися ключовим у глобальних викликах, де ультраправі вважають Росію важливим гравцем для досягнення своїх геополітичних та економічних цілей. Зміцнення взаємодії з Росією може визначити їхню реакцію на міжнародні кризи та взаємодію з іншими країнами, створюючи нові виклики для світової спільноти.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ НА МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА РЕГІОНАЛЬНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

3.1. Європейське співробітництво праворадикальних партій: Співпраця в Європарламенті, міжпартійне співробітництво всередині ЄС

Безумовно, однією з найважливіших форм міжнародного співробітництва праворадикальних партій є їх активність в Європейському парламенті, оскільки це визначає не лише національні політичні курси, а й має суттєвий вплив на ситуацію в середині Європейського Союзу в цілому. Їхні зусилля на парламентській арені спрямовані на формування та підтримку ідеологічно збалансованих коаліцій, що виливається у створення альянсів, спрямованих на реформування чи навіть ослаблення сучасних європейських інституцій. Зокрема, їхня участь у роботі комітетів та груп впливу в парламенті надає їм можливість впливати на ключові аспекти законодавства та політики, що регулюють різні сфери життя країн-членів Європейського Союзу. Це створює платформу для пропаганди їхніх ідей і цінностей, а також для формування альтернативних стратегій розвитку, які можуть викликати значний резонанс серед виборців та інших політичних груп. Крім того, активність ультраправих у Європейському парламенті сприяє співпраці між різними національними партіями та рухами цього спрямування, що зміцнює міжнародний аспект їхньої діяльності.

Праворадикальні партії неодноразово намагалися об'єднатися і продовжують створювати нові коаліції, враховуючи нові політичні виклики Європейського союзу та свої власні інтереси. Зміцнення представництва

праворадикальних партій у національних парламентах безпосередньо впливає на збільшення можливостей їх представників на виборах високого рівня, зокрема в Європарламенті. Праворадикальні сили виявляють тенденцію активно працювати над досягненням консолідованої єдності перед проведенням виборів до Європарламенту. Враховуючи їхню обмежену чисельність, стратегія пошуку шляхів об'єднання залишається на порядку денному, завжди залишаючи це завдання актуальним і значущим.

Після провалу праворадикального альянсу «Незалежність/Демократія» у 2004 році, коли на виборах до Європарламенту вони здобули 37 місць, але через ряд скандалів та виключень залишилося лише 18 депутатів і сама фракція розпалась, створення фракції «Європа за свободу та демократію» у 2009 році стало своєрідним новим етапом у стратегії праворадикальних сил у Європарламенті.

У 2009 році, праворадикальний сектор у Європарламенті представлявся фракцією «Європа за свободу та демократію». Ця фракція об'єднала представників різних праворадикальних партій, зокрема «Партії незалежності Сполученого Королівства» та «Ліги Півночі», нараховуючи в сумі 32 депутатів або 4.35% від усієї кількості місць [33]. Утворення такої фракції свідчило про спробу праворадикальних партій знову об'єднатися для ефективнішого впливу на політичні процеси в Європарламенті. Зазначимо, що ця нова фракція слугувала відповіддю на негативний досвід минулої спроби об'єднання. Вона була не лише спробою компенсувати втрати попередньої фракції, а й відповіддю на необхідність створення більш ефективного альянсу та досягнення певного консенсусу в методах та стратегіях. Провал «Незалежності/Демократії» слугував важливим уроком для праворадикальних сил, підкреслюючи необхідність єднання і внутрішньої стійкості. Фракція «Європа за свободу та демократію» вирішила врахувати цей досвід, щоб сформулювати більш обґрунтовану та довгострокову стратегію щодо представництва праворадикальних ідей у Європарламенті.

Також важливо відзначити невдачу спробу створення «Європейського альянсу за свободу» у 2010 році, який отримав грант від Європейського парламенту на свою діяльність та був визнаний в Європарламенті у 2011 році [39]. Ця ініціатива постала перед труднощами через утримання «Партії незалежності Сполученого Королівства» як одного з найбільших акторів праворадикального руху від співпраці з Альянсом. Своєю чергою, Альянс відмовився співпрацювати з «Британською національною партією» та «Йоббіком» через відкрито фашистський характер цих партій. Важливим аспектом цієї невдачі була неспроможність об'єднати необхідну кількість депутатів для створення власної фракції в Європейському парламенті. Згідно з вимогами, для формування фракції необхідно було об'єднати не менше 25 депутатів. Навіть при запрошенні представників ультраправих та праворадикальних партій з не менше ніж семи країн спроба створення альянсу не знайшла популярності серед представників ультраправого руху. Ця невдача є важливим елементом в розгляді стратегій та взаємин праворадикальних партій на міжнародному рівні. Вона вказує на те, що можлива навіть ідеологічна відмінність всередині ультраправого руху коли праворадикальні партії відмовляються співпрацювати з відкрито фашистськими угрупованнями

У 2014 році після проведення чергових виборів у Європарламент, фракцію було перейменовано на «Європа за свободу та пряму демократію» яка об'єднала 48 депутатів [34]. Це був важливий крок для праворадикальних сил у їхній стратегії представництва та впливу в Європейському парламенті. Більшість учасників цієї фракції вже традиційно представляли «Партію незалежності Сполученого Королівства» та італійський «Рух п'яти зірок».

У 2014 році праворадикальні партії, зокрема «Національне об'єднання» та «Ліга Півночі», вийшли із фракції, створивши пан'європейську політичну партію «Європейський альянс за свободу», яку очолив Франц Обермаєр, а його заступником була Марін Ле Пен. Окрім лідера французьких

праворадикалів, до об'єднання приєдналися нідерландська «Партія свободи», «Партія свободи Австрії» та бельгійська партія «Фламандський інтерес».

Отже, розташування праворадикальних сил у Європарламенті в 2014 році виглядало наступним чином: «Рух п'яти зірок» Італії та «Партія незалежності Сполученого Королівства» представляють «Європу за свободу та пряму демократію», французьке «Національне об'єднання», нідерландська «Партія свободи», Австрійська «Партія свободи» об'єднуються в «Європейський альянс за свободу». Варто відзначити, що «Альтернатива для Німеччини» вислала по представнику до кожної парламентської групи [23].

Вибори до Європарламенту у травні 2014 року зафіксували небувалий зріст євроскептичних, праворадикальних, правих та екстремістських політичних сил, основу яких складають яскрава антиімміграційна та антиісламська риторика, бажання проводити самостійну державну фінансову та економічну політику. У 2014 році в Європейському парламенті спостерігалася значна зміна політичного ландшафту, яка визначалася збільшенням впливу ультраправих та праворадикальних сил. Партії, об'єднані у праворадикальному альянсі «Європу за свободу та пряму демократію», зуміли здобути підтримку 48 депутатів, що свідчить про значний успіх цього об'єднання. Не менш вражаюче досягнення було зафіксовано й у групі «Європейський альянс за свободу», до якої увійшло 24 депутати. Важливо відзначити, що ця політична перемога означала подвійне збільшення представництва ультраправих та праворадикальних сил порівняно із попереднім періодом. У 2009 році вони займали лише 32 мандати, тоді як у 2014 році їхня кількість зросла більш ніж вдвічі. Це свідчить не лише про зростання популярності цих політичних сил серед виборців, але й про їхню здатність мобілізувати підтримку та привертати увагу громадськості, а отже бути повноцінними політичними акторами на європейській арені.

Отже, 2014 рік в Європейському парламенті можна визначити як час, коли ультраправі та праворадикальні сили виявилися надзвичайно

впливовими, змінюючи баланс сил у політичному спрямуванні Європи та вказуючи на необхідність уважного вивчення та реагування на цей тренд в майбутньому.

У 2019 році після нових парламентських виборів обличчя праворадикального впливу в Європейському парламенті визначалася групою «Ідентичність і демократія», що стала справжнім символом зростання впливу праворадикальних сил. Цю групу традиційно представляли члени італійської партії «Ліга», яка була створена на базі партії «Ліга Півночі». Важливо відзначити, що сама «Ліга» досягла значного успіху в національних виборах та виборах до Європейського парламенту, виходячи на перший план як провідна сила у групі «Ідентичність і демократія». Крім італійської «Ліги», цю парламентську групу також представляли інші впливові партії, серед яких виділялися «Національне об'єднання» та «Альтернатива для Німеччини». Це свідчить про транснаціональний характер підтримки праворадикальних сил у Європейському парламенті, де різні країни об'єднуються для підтримки спільних ідей та цілей.

Праворадикальні сили на сучасному етапі в Європейському парламенті виявилися не лише впливовими, але й відносно консолідованими, зберігаючи свою спрямованість та об'єднаність. Група «Ідентичність і демократія» стала своєрідним центром для подібно налаштованих партій, що дозволило їм спільно працювати над важливими питаннями та виступати єдиною фронтальною силою в парламентському процесі.

Однак, варто відзначити, що не всі праворадикальні депутати та політичні формування визначили свою приналежність до групи «Ідентичність і демократія». Деякі представники праворадикальних партій потрапили до інших парламентських груп, що може відзначити різнобічність та стратегічні розходження в межах ультраправого спектра.

Наприклад, італійська партія «Брати Італії» та іспанська партія «Голос» разом з іншими нечисленними праворадикальними партіями приєдналися до групи «Європейські консерватори та реформісти». Це підкреслює гнучкість

та стратегічний підхід окремих праворадикальних сил у виборі парламентських союзів та альянсів для досягнення своїх політичних цілей. Ці дії наразі відображають бажання певних ультраправих груп дистанціюватися від правого радикалізму та взяти участь у формуванні більш широких коаліцій задля взаємодії з іншими консервативними силами на європейському рівні.

Багато ультраправих представників постають перед труднощами у встановленні взаєморозуміння та участі в парламентських групах. Деякі більш маргіналізовані та екстремістські об'єднання, такі як угорська партія «Фідес» та «Йоббік», а також італійський рух «П'ять зірок», через свій виражено екстремістський та неофашистський характер, не змогли знайти собі місця серед інших представників ультраправого руху та, відповідно, не вступили до жодних парламентських груп. Це вказує на те, що навіть серед ультраправих сил існує внутрішня різноманітність та розбіжність у політичних поглядах і стратегіях. Такі маргіналізовані групи можуть залишатися на політичному периферії через свій екстремізм та неприйнятність для інших ультраправих формувань, які можуть вказувати на певний рівень політичного відчуження від радикальних позицій ультраправого спектра.

У контексті роботи та співпраці Європейського парламенту можна спостерігати, що традиційні політичні групи, такі як християнські демократи, соціал-демократи, ліберали та зелені, встановили неофіційну угоду, певний «cordon sanitaire». Ця угода призначена для блокування праворадикальних та ультраправих угруповань від отримання ключових позицій у парламенті. Такий санітарний кордон створено з метою запобігання впливу ідей та політик, що можуть бути визнані як екстремістські чи загрозливі для демократичних цінностей.

Але, важливо врахувати, що у складі європейського парламенту існують різні політичні сили з різними поглядами та цінностями. Зокрема, групи, такі як «Зелені», можуть виявляти відмінності у підходах до угоди

санітарного кордону та співпраці з іншими політичними силами. «Зелені», залишаючи відкритим визначення того, хто належить до ультраправих, проявляють розсудливість та гнучкість у своєму підході до політичної співпраці. Це свідчить про їхню готовність аналізувати конкретні обставини та визначати свої позиції на основі конкретних задач. При цьому члени Зелених можуть вибирати, чи бажають вони бойкотувати співпрацю з певними політичними партіями, такими як «Право і справедливість» чи «Брати Італії», що належать до групи «Європейські консерватори та реформісти».

Наприклад, «Зелені» можуть голосувати за законодавчі пропозиції, висунуті ультраправою групою «Ідентичність і демократія», якщо вміст вважається технічним [89]. В цьому сенсі санітарний кордон може бути гнучким та залежати від контексту. Члени парламенту можуть приймати рішення щодо співпраці з іншими політичними силами на основі конкретних обставин і завдань, які стоять перед європейською спільнотою у певний період часу.

Ультраправі та праворадикальні сили стали необхідною та невід'ємною частиною політичного ландшафту Європейського Союзу. Це сталося на тлі соціальних та економічних зрушень, міграційних криз, а також певного відчуття невпевненості серед громадян. Попри те, що ультраправі партії можуть представляти різні країни, спільні погляди часто об'єднують їх навколо схожих принципів, таких як націоналізм, антиімміграційна політика та євроскептичні погляди.

Особливо важливим є те, що сьогодні ультраправі та праворадикальні партії можуть співпрацювати з ліберально-демократичними політичними силами. Це явище може викликати серйозне занепокоєння, оскільки, на перший погляд, ці дві ідеології можуть здаватися протилежними. Ліберально-демократичні партії, які традиційно визначаються захистом громадянських прав, свобод і толерантністю, виявляють співпрацю чи політичні альянси з ультраправими групами, які часто асоціюються з

евроскептичними та антиімміграційними поглядами. Ця політика може ускладнити розуміння політичного ландшафту та змішування картини щодо цілей і цінностей ЄС. Також, це може мати потенційно негативний вплив на саму концепцію демократії та роз'єднання ЄС, оскільки це може породжувати великі розділи в громадянському суспільстві та впливати на процеси прийняття рішень в європейському парламенті. Крім того, спільне занурення ультраправих та ліберально-демократичних сил у політичні процеси ЄС може призвести до виникнення складних дипломатичних ситуацій та ускладнити спроби розв'язання важливих проблем, таких як зміни клімату, економічна стабільність чи криза міграції.

3.2. Діяльність руху PEGIDA як фактору, що об'єднує європейських правих

На сучасному етапі взаємодія ультраправих партій не обмежується виключно їхньою роботою в Європарламенті. Останнім часом з'явилися нові форми міжнародної діяльності всередині Європейського Союзу для ультраправого руху. Одним з таких прикладів є рух PEGIDA, який отримав підтримку в різних країнах і не може бути характеризований як партійна організація.

PEGIDA (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes), що перекладається з німецької як «Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу» – це рух, який спочатку охопив Німеччину, а потім поширився на інші країни, такі як Великобританія, Франція, Швейцарія та в останні роки особливо активні в Нідерландах. PEGIDA була створена в Дрездені у жовтні 2014 року Лутцем Бахманом, який ненадовго покинув посаду лідера руху вже в січні 2015 року після того, як фотографія, на якій він зображував Адольфа Гітлера, поширилася в інтернеті [90].

На своєму етапі зародження, PEGIDA викликала скептицизм через виражене ультраправе спрямування яке тісно було пов'язано з радикалізмом та екстремізмом, що призвело до ігнорування більшою частиною суспільства цього руху. Лише з часом цей рух почав привертати увагу та викликати обговорення, особливо після росту його впливу та конфліктів, пов'язаних з міграційною політикою. Рух PEGIDA став суттєвим соціокультурним явищем, що відображало не лише індивідуальні обурення, але й більші проблеми та побоювання частини населення. Щотижневі марші, які збирали понад 25 тисяч людей та проходили по всій Німеччині, служили платформою для вираження незадоволення різноманітними соціальними та політичними питаннями, зокрема, збільшенням кількості біженців, мігрантів та ростом присутності ісламу в країні.

Ці події відображали глибокі роздуми частини суспільства щодо власної ідентичності, безпеки та майбутнього країни. Вони віддзеркалювали важливі аспекти соціокультурних змін в сучасному світі та погляди громадян на роль міграції та культурного різноманіття. Рух PEGIDA, набираючи популярність, виступав як каталізатор для глибших дискусій про співжиття різних культур, етнічних груп та релігій у сучасному суспільстві.

Науковий інтерес в німецьких академічних колах до руху PEGIDA може слугувати одним із ключових показників для розуміння його важливості та впливу на суспільство. Зацікавленість вчених у вивченні цього явища свідчить про визнання його соціокультурного важеля та потенційного впливу на формування громадської думки та політичних процесів.

Спостереження та аналіз руху PEGIDA вже на початковому етапі його виникнення у 2015 році виражали вчені, такі як професор Європейського університету Віадріна у Франкфурті–на–Одері та голова німецької ради з міграції Вернер Шиффауер. Його висновки про серйозність феномена PEGIDA вказують на те, що рух не може бути ігнорованим або розглядатися як непродумана чи тимчасова ініціатива. Вчений вважав, що фактором, який призвів до зростання популярності PEGIDA, є неможливість миттєвого

вирішення міграційної кризи. Його погляд на адаптацію плюралістичного суспільства та створення культурного фундаменту для мирного співжиття може вказувати на необхідність подальшого дослідження та розуміння динаміки та викликів, які виникають внаслідок сучасних міграційних процесів [90].

Рух PEGIDA відзначається своєю систематизованістю та організованістю, що відрізняє його від багатьох інших антиімміграційних та антиісламських ініціатив. У перших етапах свого створення, ще у 2015 році, рух представив свою програму, яка чітко визначала його пріоритети та позиції щодо ключових питань. Опублікована програма PEGIDA свідчить про бажання активно впливати на європейський агенду. Рух виступає за гуманітарне прийняття політичних і релігійних біженців, але водночас наголошує на необхідності організації їх гідного розміщення та створення прийнятних умов проживання. Важливим елементом його позиції є ідея розподілу обов'язків по контролю над біженцями між всіма країнами-членами Європейського Союзу, що підкреслює бажання розвивати співпрацю та взаємодію на європейському рівні. Зазначимо, що PEGIDA підтримує імміграційні моделі, які успішно функціонують в таких країнах, як Нідерланди, Австралія, Канада та Південна Африка. Також, в програмі робиться наголос на захисті християнських релігійних цінностей Західних країн, пункти проти ісламського радикалізму та постачанню зброї, наприклад, Курдської робітничої партії, що підкреслює його стурбованість щодо потенційних загроз безпеці та стабільності.

Представлені позиції організації очевидно корелюють з пунктами програм усталених ультраправих та праворадикальних партій, таких як «Національне Об'єднання», «Альтернатива для Німеччини» та інших, тобто є адекватними та прийнятними для європейського виборця за ступенем радикальності відстоюваних ними позицій. Це не єдині схожі риси руху PEGIDA з іншими ультраправими європейськими партіями: PEGIDA, разом з іншими ультраправими рухами, має чітко виражену популістську риторичку.

Аналогічно іншим ультраправим популістським партіям у країнах, таких як Сполучене Королівство, Франція, Нідерланди, Данія, Швеція, Німеччина, Австрія, PEGIDA звертає увагу на концепції «безпеки», головним чином спрямовуючи свою діяльність на захист національної ідентичності та культурних цінностей від ісламу. Внаслідок цього, рух прагне захищати соціальну та економічну структуру країн від припливу тих, що вважаються «фальшивими» мігрантами які на їхню думку, несуть із собою небезпеку для національного та культурного ландшафту, представляють виклик соціальним та економічним структурам країни та «реальних» мігрантів, тобто тих, хто дійсно шукає політичного притулку чи захисту.

Рух PEGIDA також успішно здобуває популярність в ряді європейських країн, зокрема в Нідерландах та Сполученому Королівстві, визначаючи новий напрямок для обговорення культурних та імміграційних питань. Розширюючи свою географічну присутність, PEGIDA виявляє свою привабливість для громадян інших країн Західної Європи. Це вказує на те, що обурення щодо імміграції, біженців та багатокультурності не є лише німецьким явищем, але визначається широкою соціальною нестабільністю та невпевненістю у багатьох країнах регіону.

PEGIDA UK та PEGIDA Netherlands стали своєрідними каталізаторами для розширення ідеології руху в інших європейських країнах. Це свідчило про те, що схожі обурення та вимоги знаходять відгук і серед інших спільнот, що стикаються з подібними соціальними, економічними та політичними викликами. Популяризація руху за кордоном свідчило про те, що питання імміграції та збереження національної ідентичності стають транснаціональними проблемами, які викликають обурення та активізм у різних країнах.

Не обмежуючись лише Нідерландами та Сполученим Королівством, рух PEGIDA також проявляв спроби інтегруватися в політичний та соціокультурний ландшафт Франції. У січні 2015 року французький ідеолог ультраправих Р. Камю оголосив про створення французького руху PEGIDA.

Можливо, рух PEGIDA зумів здивувати німецьке суспільство, але антиісламські та антиімміграційні проблеми є знайомими французькому суспільству принаймні протягом останніх тридцяти років. Тому на успіх цього руху вряд чи можна було розраховувати у Франції. Зі свого боку лідер французьких ультраправих Марін Ле Пен намагалася відділитися від впливу та зв'язків з цим новим популярним рухом. Спочатку заголовки французьких ЗМІ вказували на байдужу позицію «Національного об'єднання» та його обережне ставлення до німецького руху, але з часом стала очевидною тенденція саме до відчуження від PEGIDA.

Члени «Національного об'єднання» не змогли досягти консенсусу всередині партії щодо питання підтримки руху PEGIDA, і в цілому партія не виявила ініціативи зі сприяння розвитку подібного руху у Франції. На підтримку цієї думки можна привести слова колишнього генерального секретаря «Національного об'єднання» Н. Бея “Ми не збираємося підтримувати такі організації”[56].

На початковому етапі «Національне об'єднання» не висловлювало підтримки руху, який виник в Німеччині, однак абсолютно не відкидало його. Така позиція повністю обумовлювалася можливими ризиками для репутації, які Марін Ле Пен не бажала брати на себе, особливо у зв'язку з її бажанням зайняти позицію лідера Франції. Підтримка рухів із такою неоднозначною репутацією може підірвати статус партії та його лідера в суспільстві, що є неприйнятним для Марін Ле Пен. Оскільки партія в першу чергу є виборчою, то в першу чергу важливо зосередитись на досягненнях у виборчих округах, уникаючи підтримки подібних ініціатив. У контексті Німеччини, де рух PEGIDA спочатку з'явився, відзначається неоднозначне ставлення до нього з боку різних ультраправих партій та рухів. Хоча деякі ультраправі групи виражають підтримку PEGIDA через спільні погляди на культурні та міграційні питання, інші виступають проти руху, вважаючи його занадто м'яким або недостатньо радикальним у розв'язанні їхніх питань. Наприклад, членам партії «Альтернатива для Німеччини» було заборонено

брати участь в демонстраціях, організованих під егідою PEGIDA, проти чого виступив співголова «Альтернативи для Німеччини» Йорг Мойтен. Зокрема, Йорг Мойтен, висловлював бажання, щоб члени його партії могли виступати на мітингах PEGIDA та виявляти там партійну символіку [22].

Навіть при відзначенні певного рівня підтримки руху PEGIDA серед ультраправих партій, таких як «Альтернатива для Німеччини», важливо враховувати репутаційний ризик, який може виникнути внаслідок участі у таких акціях. Й. Мойтен, визначаючи можливий репутаційний ризик участі своєї партії в заходах PEGIDA, робить акцент на неоднозначності особистості, яка стоїть в основі цього руху, а саме особиста історія Л. Бахмана. Його судимості за наркотики, крадіжки зі зломом і публікації неоднозначного характеру, такі як зображення з гітлерівськими вусами та стрижкою.

Ці фактори можуть викликати серйозні застереження серед виборців та громадськості, оскільки вони свідчать не лише про кримінальну історію основоположника руху, але й про його схильність до екстремізму та антидемократичних переконань. Саме тому керівництво партії «Альтернатива для Німеччини» було вкрай обережно, оскільки асоціація з особою, яка має такий різкий та спростований профіль, може завдати значних шкідливих наслідків для їхнього іміджу та підтримки серед виборців.

PEGIDA, завдяки своїй активній експансії та заснуванню інших рухів під знаменом PEGIDA у різних країнах, демонстрував свої амбіції стати важливим гравцем на міжнародній політичній арені. Це визначалось не лише формальним визнанням себе незалежною політичною силою, але й активним пошуком можливостей для співпраці та розширення на Європейському просторі. Спроби PEGIDA об'єднати прихильників ультраправого руху на міжнародному рівні вказувало на стратегічний характер його дій та спрямованість на формування єдиного фронту ультраправих сил в Європі. Ця політика відображала тенденцію ультраправих партій Європи до співпраці та

об'єднання для досягнення спільних цілей та реалізації своєї політичної агенди.

Пік популярності руху припав на час першого і найбільшого припливу мігрантів до країн Європи, а зокрема Німеччини, тобто рух передусім став яскравою відповіддю на дії уряду. Попри те, що PEGIDA стала важливим соціокультурним феноменом у Європі та мала певний вплив на громадський діалог, можна зробити висновок, що її діяльність не виправдала тих амбітних цілей, які були поставлені її лідерами в плані формування впливової ультраправої сили яка мала об'єднати різні ультраправі групи задля боротьби проти міграції та ісламізації в Європі. Не дивлячись на свою активну експансію та спроби залучити підтримку, PEGIDA постає перед численними труднощами у виконанні своїх масштабних цілей.

Несприятлива репутація PEGIDA, що формується протягом останніх років, свідчить про те, що цей ультраправий рух став об'єктом критики та неприязного ставлення більшості громадськості та масових ЗМІ у різних країнах Європи. Ця негативна репутація може бути наслідком не лише ідеологічних позицій PEGIDA, але й поведінкових особливостей та спроб руху привернути увагу широкого загалу. Відсутність підтримки від інших ультраправих партій та груп також впливає на можливості PEGIDA втілити свою амбіційну політичну агенду в життя. У більшості випадків, громадяни та ЗМІ реагують на PEGIDA з виразним невдоволенням через його публічні виступи та дії, які виявилися спірними та контроверсійними. Це охоплює не тільки погляди руху на культурні та імміграційні питання, але й деякі негативні аспекти пов'язані з особистою історією та заявами його представників.

Крім того, варто відзначити, що окремі підрозділи PEGIDA, розташовані в різних країнах, виявляють суттєві відмінності у своїх переконаннях та акцентують різні аспекти своєї діяльності. Ця різноманітність у підходах та позиціях може створювати деяку невпевненість щодо спільності цілей і спроб об'єднання в рамках руху. Рух PEGIDA не

зазнав чітко вираженої підтримки від французьких або британських ультраправих сил, не кажучи вже про неоднозначні вислови лідерів «Альтернативи для Німеччини».

PEGIDA, починаючи свій шлях із величезним запалом та підтримкою десятків тисяч людей, з часом втратив свою колишню активність та популярність. Наразі рух існує та функціонує переважно тільки в областях з найбільш вираженою міграційною проблемою, і його активність значно відступає від пікового періоду. Проте, важливо відзначити, що попри регіональне обмеження та втрату чисельності прихильників, PEGIDA не залишився поза увагою. Його дії та заяви, хоч і привертають менше уваги, продовжують викликати обговорення та аналіз у ЗМІ.

У контексті фактору, що об'єднує європейських ультраправих, PEGIDA важко назвати успішною формою об'єднання, особливо порівнюючи зі стандартними політичними партіями ультраправого спрямування. Однак важливо враховувати сам факт створення такого формування, який став прецедентом і може надати ультраправим надію на успішне об'єднання у майбутньому. Хоча PEGIDA може мати обмежену стійкість та одноразовий характер, вона вже зробила внесок у політичну картину Європи, привертаючи увагу до питань міграції, культурної ідентичності та інших аспектів, що традиційно входять до ультраправих обговорень. Це може взяти на себе роль каталізатора для подальших спроб ультраправих груп знаходити спільні платформи та об'єднувати свої зусилля. Сама можливість створення такого об'єднання вже послужила прикладом, що ультраправі можуть працювати разом.

3.3. Міжнародне співробітництво та міжнародна діяльність праворадикальних партій

Історично склалася цікава ситуація з розташуванням ультраправих партій у системі міжнародних відносин. Ще на початку ХХ століття діяльність політичних партій в контексті взаємодії з національними урядами, міжурядовими організаціями, транснаціональними корпораціями та іншими учасниками міжнародних відносин можна було відзначити як мінімальну. Ця низька діяльність політичних партій у міжнародних відносинах обумовлювалася переважною увагою, яку приділялося традиційним формам державної влади та міжурядовим взаємодіям. Активність недержавних суб'єктів, таких як неприбуткові організації, міжнародні неурядові організації та глобальні корпорації, почала зростати, посиливши їхню роль у формуванні та впливі на міжнародну політику. Політичні партії, у той час, демонстрували обмежений інтерес до взаємодії на світовій арені, зосереджуючись переважно на внутрішніх питаннях та національних стратегіях. Ця тенденція свідчила про те, що політичні сили у багатьох країнах розглядали внутрішні питання як пріоритетні, відводячи менше уваги відносинам з міжнародними акторами.

У зв'язку з процесами глобалізації та іншими викликами сучасного суспільства змінюються і політичні партії, їх характерні риси як політичних об'єднань. Процес глобалізації вплинув по-різному на різні сфери соціального життя. З одного боку, він надав потужний поштовх для розвитку економіки, а з іншого боку, у випадку політики, навпаки, сповільнив зміни та розвиток, що призвело до дисбалансу між двома основними соціальними сферами: економічними ринками та політичними інститутами. Зробимо висновок, що в межах економічної глобалізації відбулося активне поширення бізнесу за межі певної територіальної одиниці шляхом злиття, поглиблення, відкриття нових підрозділів. У випадку політики справа стоїть інакше,

оскільки політичне представництво традиційно базується на ідеї про належність до певних національних кордонів. Деяким винятком в цьому випадку може бути поява значної кількості транснаціональних організацій, неурядових організацій, які працюють на основі міжнародного співробітництва. Однак в цьому випадку йдеться не про управління ними через участь населення, найчастіше саме представники країн або окремі організації беруть у них участь. Основна відмінність між соціальними громадськими рухами та політичними організаціями полягає в тому, що соціальні громадські рухи не висувують своїх кандидатів на виборах і не мають справи з вирішенням широкого спектра політичних питань, на відміну від політичних партій. Звісно, те, що партії беруть участь у виборах, не виключає їх співпраці з подібними партіями в межах національних кордонів або, навпаки, ідеї, що одна й та ж партія може брати участь у виборах у різних країнах, але така співпраця досі не відбулася. Існує три форми співпраці на глобальному рівні, а саме міжурядові організації, неурядові організації, транснаціональні організації, але важливо розуміти, що жодна з цих форм співпраці політична партія не перебуває в центрі її управління, і відсутність народного представництва стає проблемою їхньої діяльності.

Однак, партійна співпраця на міжнародному рівні, безумовно, існує: транснаціональні політичні партії, інтернаціонали, Європарламент. Однак така співпраця, у глобальному розумінні, обмежена або їхнім рядом конкретних інтересів, які можна застосувати лише до цієї групи у випадку транснаціональних партій, в інтернаціоналах також переважає певна ідея, яка визначає тему співпраці, і в кінцевому підсумку вона стає досить слабкою. У випадку Європарламенту існує проблема дефіциту влади самого парламенту. В даному контексті хотілося б відзначити загальний тренд активізації партійної організації на регіональному рівні та процесу формування транснаціональних партій, які все більше впливають на процес ухвалення політичних рішень.

Транснаціональні партії становлять собою досить цікавий приклад міжнародного співробітництва, оскільки, здебільшого транснаціональні партії пов'язані з радикалізмом. Транснаціональні партії є складним явищем, що визначається неоднозначністю їхніх ідеологій та позицій у політичному спектрі. Здебільшого транснаціональні партії пов'язані з радикалізмом, але вони не можуть бути однозначно визначені як праворадикальні, оскільки саме в транснаціональних партіях присутній увесь спектр радикалізму, охоплюючи ліву та праву ідеологію і виражаючи різноманіття форм екстремізму та інших радикальних поглядів, таких як ірредентизм та сепаратизм. Транснаціональні партії становлять собою досить цікавий приклад міжнародного співробітництва, оскільки, з одного боку, вони є партіями, тобто недержавними акторами, але, з іншого боку, вони мають можливість брати участь у політичних інститутах національного рівня і, таким чином, впливати на процеси ухвалення політичних рішень, які виходять за рамки національних кордонів.

Ітернаціонал, європейські соціал–демократичні партії, стали першим прикладом партійної кооперації, заснованої на схожості політичних інтересів і ідеологічних доктрин на міжнародному рівні. Історичний досвід свідчить, що найбільш успішним в об'єднанні своїх сил був лівий політичний табір (соціалістичні та комуністичні ітернаціонали), на відміну від правого (ліберальний ітернаціонал), де рівень міжпартійної роботи мав більше радницький характер. Однак важливо зауважити, що екстремально праві групування і фашистські рухи 1920–х років ділилися своїм досвідом, а пізніше фашистські уряди Гітлера і Муссоліні виступали на одному боці. Протягом всього історичного існування ітернаціоналів важливо відзначити, що їхня співпраця передусім фокусувалася на загальних і ідеологічних проблемах, а прийняття політичних рішень не було їхньою основною задачею. Крім того, додатковою складністю у роботі ітернаціоналів стало небажання деяких партій робити цю співпрацю публічною. Національні партії не представляють свого членства в ітернаціоналах через пошук

підтримки національних виборів, оскільки роль політичного лідера на міжнародному рівні не містить в собі роль національного політика.

Взаємодія ультраправих партій в межах їхньої роботи в Європарламенті становить суттєвий аспект у вивченні фундаментальних питань, що стосуються міжнародної діяльності та співробітництва в межах Європейського союзу, а також розвитку транснаціональних партійних організацій. В цьому контексті важливо розглядати вплив ультраправих сил на процеси прийняття рішень в Європарламенті та їхню взаємодію у створенні політичних стратегій для Європейського союзу. Європарламент є ключовим форумом для висловлення політичних поглядів та здійснення впливу на законодавчий процес у межах ЄС. Ультраправі партії, беручи участь в роботі Європарламенту, вносять свої ідеї та підходи до ключових питань, таких як міграційна політика, національний суверенітет, економічна інтеграція та інші аспекти, що визначають майбутнє Європейського союзу. Це змушує звертати увагу на важливість вивчення впливу ультраправих партій на формування політики та законодавства в ЄС.

У контексті співпраці ультраправих партій на міжнародному рівні, зокрема в Європарламенті важливо розглянути прийняття та підтримку вже визнаними ультраправими партіями стосовно нових. У більшості випадків, на самому початку свого політичного шляху, нові малі партії намагаються встановити контакти та розпочати співпрацю з партіями, які мають ім'я на політичній арені. Цю співпрацю шукають як для отримання порад, так і для знаходження можливостей для співпраці. У цьому випадку реакція вже визнаних ультраправих партій на нові партії відіграє важливу роль, оскільки подальша доля нового політичного об'єднання залежить від їх схвалення та підтримки. Ключовим тут є репутаційний аспект: з одного боку, отримуючи підтримку певної партії, нові політичні об'єднання автоматично обирають вірність поглядам цієї партії, а з іншого боку, визначена на політичній арені партія бере на себе відповідальність за дії нової партії, що може нести репутаційні ризики. Реакція партійних інтернаціоналів та споріднених партій

особливо показова в цьому випадку, оскільки часто незгода з діяльністю певних партій, їх критика або ігнорування свідчать про розбіжності між їхньою діяльністю та іміджу реальним намірам і цілям. В історії міжпартійного співробітництва ультраправих партій такі приклади виникають досить часто. Одним із найбільш запам'ятованих стала відмова «Національного об'єднання» Франції від співпраці з угорськими «Йоббіком», що було обґрунтовано відкритим расизмом та фашистським спрямуванням останньої. Загалом, навіть партії, які в ультраправому русі належать до праворадикальних, наразі відмовляються співпрацювати з партіями відкрито фашистського спрямування. Це свідчить про те, що, попри їхні радикальні позиції, ультраправі сили визнають певні границі та намагаються уникнути уникнення репутаційних ризиків.

Однак, в конкретному випадку Європарламенту активно використовується практика технічних груп, основою для співпраці в яких слугувала не ідеологічна близькість, а, скоріше, спільне використання адміністративних ресурсів. Це пояснюється структурою Європарламенту, відповідно до якої можливості політичних груп отримати місця, керівні пости та доступ до фінансових ресурсів значно вищі, ніж у незалежних депутатів. Можна констатувати, що створення фракцій у Європарламенті завжди було більш вигідним, що сприяло більш активному міжнародному партійному співробітництву. Однак, саме в Європарламенті роль та співробітництво ультраправих партій стає особливо важливими, оскільки цей орган виступає критичним центром прийняття рішень в рамках Європейського союзу, і відзначається тим, що інші форми міжнародного співробітництва не досягають такого ж ступеня впливу та значущості в контексті ультраправих. Ультраправі партії, беручи участь у роботі Європарламенту, отримують можливість впливати на ключові аспекти європейської політики, такі як міграційна політика, соціальні питання, економічна інтеграція та інші, визначаючи тим самим траєкторію розвитку Європейського союзу. Важливо враховувати, що Європарламент виступає

важливим форумом для обговорення та впровадження стратегій, які визначають не лише внутрішні справи ЄС, а й взаємовідносини з іншими країнами та регіонами світу. Враховуючи те, що інші форми міжнародного співробітництва можуть бути менш ефективними або мають обмежену здатність впливати на рішення в Європейському союзі, Європарламент виявляється ключовим майданчиком для ультраправих партій у реалізації їхніх політичних стратегій та вираження ідеологічних позицій на міжнародному рівні.

Але навіть у контексті міжнародної діяльності важливо враховувати, що однією з основних цілей діяльності політичних партій завжди було захоплення влади на національному рівні. Це неодмінно передбачає збільшення присутності партії та участь її представників у виборних органах і, як наслідок, вплив на політичні еліти. І навіть коли політичні партії займаються міжнародною діяльністю, основна стратегічна мета залишається спрямованою на національний розвиток. Саме цю модель політичної активності регулярно демонструють у наш час ультраправі партії. Їхні зусилля в основному концентруються на збільшенні присутності в парламентах своїх країн, а найбільш успішні з них активно вступають в боротьбу за посаду президента. Всупереч тому, що міжнародний характер сучасних викликів, таких як міграційні потоки, кліматичні зміни чи транснаціональні економічні питання виходять на перший план, ультраправі партії залишають національну політику ключовим аспектом своєї стратегії. Такий підхід визначає не лише їхню орієнтацію на внутрішні справи країн, але й акцентує на основному завданні – досягненні влади на національному рівні.

ВИСНОВКИ

На початку ХХІ століття праворадикальні партії представляли інтерес з точки зору посилення своїх позицій, але на сьогодні вони стали ще важливішими політичними учасниками на національному та міжнародному рівнях, опираючись на легітимність та не обмежуючись виключно роботою в Європарламенті. Успішне поєднання проблем внутрішнього розвитку країн із зовнішньополітичними діями знайшло відображення в політичній агенді праворадикалів, а активна реакція на зовнішні виклики та їх адаптація для виборців, актуальність поглядів на розвиток Європейського союзу та пропозиції щодо радикальних змін позитивно впливають на зростання їх виборчої бази.

У рамках даного дослідження був проведений аналіз сучасної діяльності праворадикальних партій на прикладі «Національного об'єднання» та «Альтернативи для Німеччини», які у багатьох аспектах залишаються найбільш показовими прикладами розвитку правого радикалізму. «Національне об'єднання» під керівництвом Марін Ле Пен відкриває нову епоху свого розвитку, переосмислюючи минулий досвід та враховуючи помилки минулих років, позначаючи це подією з заявою про зміну назви партії. Партія «Альтернатива для Німеччини» служить ілюстрацією того, що навіть у країнах, де відбулося відкрите засудження ультраправої ідеології та радикальних ідей, може відбутися зростання популярності відкритих праворадикальних груп через невдалі дії уряду. У контексті Німеччини, де історія Другої світової війни та нацизму є важливими частинами колективної пам'яті, «Альтернатива для Німеччини» виступає як політична сила, яка викликає обурення своїми промовами та вказівками, пов'язаними з міграцією, націоналізмом та популізмом. Однак несприятливі економічні та соціальні умови, а також невдачі урядових політик можуть створити ґрунт для зростання популярності «Альтернатива

для Німеччини» серед тих, хто відчуває себе відстороненим від економічних переваг і соціального прогресу. Формування міжнародних груп та їх бажання впливати на поточну політичну ситуацію в Європейському союзі свідчить про значущі ознаки зростання впливу цих партій, що своєю чергою відображається в зростанні євроскептичних та антиглобалістських настроїв у суспільстві й одночасно активізує їх. Укріпивши свої позиції на національному рівні, праворадикальні партії готові до нового етапу міжнародного співробітництва. Про виходження на новий рівень цього процесу свідчать результати президентських виборів у Франції, результати парламентських виборів в Італії, Нідерландах, Угорщині, Іспанії, присутність праворадикалів у вищому керівництві Австрії, звісно ж, Brexit та десятки інших подій. Актуальний на сьогодні політичний клімат, з одного боку, сприяє розвитку ідей євроскептиків, а з іншого боку, кидає виклик керівництву Європейського союзу, результативність політичних рішень якого може стати визначальною для подальшої долі Європи, активізації процесів дезінтеграції або, навпаки, євроінтеграції. Надавши новий політичний інструментарій праворадикалам і відкривши інші перспективи можливого розвитку.

Легкість формування коаліцій ультраправих не є новою для політичної історії, однак ці союзи раніше не відрізнялись довговічністю через концентрацію своєї риторики на національних інтересах, євроскептичному настрою без пропозиції альтернативи Євросоюзу, захисту політики економічного національного протекціонізму та інших аспектах. Проте загальні політичні настрої та супутні події надають ультраправим новий ґрунт для формування інтернаціоналів. Продовження проведення активного політичного курсу в Європарламенті, з'явлення нових форм міжнародної активності, таких як PEGIDA, зміцнення діалогу ультраправих як на особистому рівні в ЗМІ та мережах інтернет, так і в рамках регулярних з'їздів та конференцій — всі ці діяльності обґрунтовують можливість твердження, що ультраправі прагнуть до об'єднання своїх сил на міжнародному рівні у

таких надзвичайно сприятливих для цього обставинах. Популярність євроскептичних настроїв, схожі погляди правих радикалів на питання захисту національного суверенітету, міграції, повернення до національної валюти та виходу з Європейського союзу, а також політична агенда взагалі, ідентичні цілі ультраправих лідерів на національному рівні та ідеологічна основа ультраправих політичних сил є факторами, що сприяють взаємодії не тільки ультраправих, а й праворадикальних партій.

Головним чинником, який перешкоджає їх спільній роботі, є неоднорідність ультраправого руху, відсутність загальної стійкої ідеологічної основи для співпраці на міжнародному рівні, де переважають стратегічні цілі, що можуть змінюватися. Найголовнішою формою взаємодії залишається робота в Європарламенті, але виникають нові форми міжнародної активності, такі як рухи PEGIDA, зростає кількість конференцій та з'їздів лідерів ультраправих партій та їх прихильників за останні кілька років. Цьому безумовно сприяє взаємна підтримка ультраправих політиків і активна демонстрація підтримки в медіа, пошук спільних позицій по політичному порядку, узгодження позицій та загального курсу з певних питань.

У рамках даного дослідження були зазначені проблеми дефініції та типологізації сучасних праворадикальних партій Західної Європи, визначена ідеологічна та інституційна основа сучасних праворадикальних партій Європейського Союзу, виділені особливі риси ідеології ультраправих у Західній Європі, визначено, як чинник глобалізації та європейської інтеграції вплинув на розвиток праворадикальних партій, визначено проблеми європейської інтеграції на порядку денному ультраправих, окреслено основні позиції зовнішньої та європейської політики в програмах праворадикальних партій, проаналізовані позиції ультраправих щодо взаємодії ЄС з Росією та вплив цього чинника на їх розвиток, розглянуто особливості політичної діяльності та міжпартійного співробітництва ультраправих в Європарламенті. досліджено діяльність руху PEGIDA як фактору, що об'єднує європейських правих та виявлено перспективи міжнародного співробітництва та

міжнародної діяльності ультраправих. У дослідженні більшість питань було розглянуто на прикладі політичних партій Франції «Національне об'єднання» та Німеччини «Альтернатива для Німеччини» як двох найяскравіших прикладів сучасного праворадикального руху. Вибір цих партій обумовлений їхньою важливістю в контексті політичної атмосфери та внутрішньої та міжнародної динаміки. Політична партія «Національне об'єднання» у Франції, під керівництвом Марін Ле Пен, є визначальним суб'єктом праворадикального спрямування у європейському політичному просторі. Зміни у стратегії та ідеології цієї партії, зокрема після Brexit та інших подій, відображають динаміку та трансформації правого радикалізму в сучасному світі. Політична партія «Альтернатива для Німеччини» відіграє ключову роль у політичному пейзажі Німеччини, представляючи альтернативу традиційним партіям. Її підходи до питань імміграції, євроскептицизму та економічного націоналізму відображають та впливають на дискусії щодо майбутнього Європейського союзу та національних політик. Розглядання цих двох визначальних прикладів дозволяє глибше розуміти різноманітні аспекти праворадикальних рухів у Європі, включаючи їхні стратегії, ідеологічні трансформації, взаємодію з міжнародними партнерами та вплив на політичну картину в європейському контексті.

Отже, актуальність цього дослідження буде продовжувати свій розвиток, оскільки важливість ультраправих партій у міжнародному контексті надійно зростає, сучасні євроскептичні тенденції не дають підстави передбачати їх ослаблення у найближчому майбутньому. Оскільки в Україні відбулося досить сильне національне піднесення через повномасштабне вторгнення РФ, ультраправа ідеологія та праворадикальні партії будуть посилювати власні позиції на політичній арені України. Непередбачувані події та виклики, пов'язані з агресією сусідньої держави, створюють унікальний контекст для вираження та мобілізації національних патріотичних настроїв серед громадян. Під впливом російської агресії та бажання захищати незалежність і територіальну цілісність України,

ультраправі партії знаходять плідний ґрунт для поглиблення своїх ідей та позицій. Населення, сприймаючи владу цих партій як захисників національних інтересів, може бути більш схильним підтримувати їхні програми та кандидатів. Важливим фактором є також вплив ультраправих груп на формування громадської думки та керування політичними обговореннями в суспільстві. Зазначені обставини створюють виняткову ситуацію, коли ультраправа ідеологія може надалі впливати на політичний ландшафт, а праворадикальні партії матимуть можливість розширювати свій вплив, переконуючи громадян в необхідності посилення заходів захисту національних інтересів. На тлі великого національного підйому та появи патріотичних партій в Україні може виникнути потенційна загроза від неонацистських та праворадикальних партій, які використовуватимуть риторику правого популізму з метою приховати свої справжні інтенції та виглядати як партії патріотів. Це може виникнути через спроби зловживання патріотичними настроями та національними симпатіями, які виникли в результаті втрат та труднощів, пов'язаних із конфліктом на сході України та російською агресією. Неонацистські та праворадикальні групи можуть використовувати цю ситуацію для здобуття підтримки та легітимації своєї політичної агенди. Вони можуть намагатися виглядати як партії, які виступають за захист національних інтересів, але насправді пропагувати нетерпимість, антидемократичні погляди та ідеології, що порушують основні принципи свободи та прав людини.

Такий сценарій підкреслює важливість уважного спостереження за політичними рухами та виявленням екстремістських тенденцій, щоб запобігти використанню національного патріотизму для поширення ненависті та загрози демократії. Також важливо вдосконалювати систему контролю та правових механізмів для запобігання виникненню та розвитку рухів, які пропагують нетерпимість та руйнують принципи вільного та відкритого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Британія проголосувала за вихід з ЄС. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160624_it_referendum_hk.
2. Глод О. Антиімміграційні партії як різновид крайніх правих. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. 2009. № 12. С. 84–87.
3. Дублікаш Т. М. Мейнстрімізація крайніх правих в Європі: чи є загроза?. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2011. № 6. С. 89–99.
4. Дублікаш Т. М. Стратегії виживання радикальних ідеологій: крайні праві у сучасних демократичних суспільствах. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2010. № 6. С. 103–106.
5. Шеховцов А. В. Новый правый радикализм: к вопросу об определении. *Вісник СевДТУ: Зб. наук. праць. Вип. 91. Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. С. 141–144.*
6. Шеховцов А. В. Правий радикалізм у сучасній Греції: загальний контекст і перспективи розвитку. *Науковий вісник «Гілея»: Зб. наук. праць. Вип. 8. Київ: «ІНТАС», 2007. С. 182–195.*
7. Шеховцов А. В. Особливості політичної культури і електоральна підтримка нових праворадикальних партій в європейських країнах. *Політологічний вісник. Зб–к. наук. праць. Київ: «ІНТАС», 2008. Вип. 37. С. 237–246.*
8. Шеховцов А. В. Нові праворадикальні партії в сучасних європейських країнах: причини електоральної підтримки: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Миколаїв, 2010. 17 с.

9. Akkerman T., De Lange S. Radical right parties in office: incumbency records and the electoral cost of governing. *Government and Opposition*. 2012. Vol. 47, no. 4. P. 574–596.
10. Almond G. A., Powell G. B. *Comparative Politics Today: A World View*. Glenview : Scott, Foresman/Little, Brown College Division, 1988. 596 p.
11. Almond G. A., Verba S. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park : Sage Publications, 1989. 379 p.
12. Anastasakis O. *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*. London : London School of Economics & Political Science, 2000. 35 p.
13. Art D. *Inside the radical right: the development of anti-immigrant parties in Western Europe*. New York : Cambridge University Press, 2011. 290 p.
14. Art D. Reacting to the radical right: lessons from Germany and Austria. *Party Politics*. 2007. Vol. 13. P. 331–349.
15. Art D. *The Politics of the Nazi Past in Germany and Austria*. New York : Cambridge University Press, 2006. 231 p.
16. Art D. Why 2013 is not 1933: the radical right in Europe. *Current History*. 2013. Vol. 111, no. 752. P. 88–93.
17. Bell D. The French National Front. *History of European Ideas*. 1994. Vol. 18, no. 2. P. 225–240.
18. Bensmann M. Alternative for Russia: How the AfD is systematically turning towards Russia. *Correctiv*. URL: <https://correctiv.org/en/latest-stories/2023/10/19/alternative-for-russia-how-the-afd-is-systematically-turning-towards-russia/>.
19. Carter E. Does PR promote political extremism? Evidence from the West European parties of the extreme right. *Representation*. 2004. Vol. 40, no. 2. P. 82–100.
20. Carter E. Proportional representation and the fortunes of right-wing extremist parties. *West European Politics*. 2002. Vol. 25, no. 3. P. 125–146.

21. Carter E. *The Extreme Right in Western Europe: Success or failure?*. Manchester : Manchester University Press, 2005. 288 p.
22. Chambers M. =. Germany's far-right AfD set to embrace anti-Islam PEGIDA. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/us-germany-afd/germanys-far-right-afd-set-to-embrace-anti-islam-pegida-idUSKCN1G61ZH/>.
23. De Jonge L. *The Nationalist International: Is There a Brown Network in the Making?*. *E-International Relations*. URL: <http://www.e-ir.info/2017/03/12/the-nationalist-international-is-there-a-brown-network-in-the-making/>.
24. De Lange S. New alliances: why mainstream parties govern with radical right-wing populist parties. *Political Studies*. 2012. Vol. 60, no. 4. P. 899–918.
25. Decker F. Die Programmatik der AfD. *Bundeszentrale für politische Bildung*. URL: <https://www.bpb.de/themen/parteien/parteien-in-deutschland/afd/273132/die-programmatik-der-afd/>.
26. Decker F. Kurz und bündig: Die AfD. *Bundeszentrale für politische Bildung*. URL: <https://www.bpb.de/themen/parteien/parteien-in-deutschland/afd/211108/kurz-und-buendig-die-afd/>.
27. Du front au rassemblement national, jalons d'un parti sulfureux. *Le Temps*. URL: <https://archive.letemps.ch/archive/www.letemps.ch/monde/front-rassemblement-national-jalons-dun-parti-sulfureux.html>.
28. Eatwell R. *Right-Wing Extremism in the Twenty-First Century*. London : Frank Cass Publishers, 2003. 26 p.
29. Eatwell R. Ten theories of the extreme right. *Rightwing extremism in the twenty-first century*. London, 2003. P. 45–70.
30. Eatwell R. The rebirth of the 'extreme right' in Western Europe?. *Parliamentary Affairs*. 2000. Vol. 53. P. 407–425.

31. Enns L. The homogeneity of West European party families: the radical right in comparative perspective. *Party Politics*. 2012. Vol. 18, no. 2. P. 151–171.
32. Eremina N., Seredenko S. Right Radicalism in Party and Political Systems in Present-day European States. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2015. 255 p.
33. European Parliament: 2009–2014. *European Parliament*.
URL: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/european-results/2009-2014/constitutive-session/>.
34. European Parliament: 2014–2019. *European Parliament*.
URL: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/european-results/2014-2019/constitutive-session/>
35. European Parliament: 2019–2024. *European Parliament*.
URL: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/european-results/2019-2024/>
36. French presidency: What are Macron and Le Pen promising?. *France 24*.
URL: <https://www.france24.com/en/live-news/20220410-french-presidency-what-are-macron-and-le-pen-promising>.
37. Geoffroy R., Vaudano M. What are Marine Le Pen's ties to Vladimir Putin's Russia?. *Le Monde*. URL: https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/04/21/what-are-marine-le-pen-s-ties-to-vladimir-putin-s-russia_5981192_8.html.
38. Givens T. E. Voting Radical Right in Western Europe. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 188 p.
39. Grants from the European Parliament to political parties at European level 2004–2011. *European Parliament*.
URL: https://www.europarl.europa.eu/pdf/grants/grant_amounts_parties.pdf.
40. Griffin R. Afterword: Last Rights? Pennsylvania : Pennsylvania State University Press, 1999. 24 p.

41. Griffin R. *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus*. London : Arnold, 1998. 352 p.
42. Griffin R. Interregnum or endgame? The radical right in the 'postfascist' era. *Journal of Political Ideologies*. 2000. Vol. 5, no. 2. P. 163–178.
43. Griffin R. The Primacy of Culture: The Current Growth (Or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies. *Journal of Contemporary History*. 2002. Vol. 37, no. 1. P. 21–43.
44. Hainsworth P. The extreme right in France: the rise and rise of Jean– Marie Le Pen's Front National. *Representation*. 2004. Vol. 40, no. 2. P. 101–114.
45. Han K. The impact of radical right–wing parties on the positions of mainstream parties regarding multiculturalism. *West European Politics*. 2015. Vol. 38, no. 3. P. 557–576.
46. Hülsemann L. Orbán slams Brussels as a 'bad contemporary parody' of Soviet Union. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/hungary-viktor-orban-brussels-is-a-bad-contemporary-parody-of-soviet-union/>.
47. Ignazi P. *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford : Oxford University Press, 2006. 320 p.
48. Ignazi P. New and old extreme right parties: the French National Front and the Italian Movimento Sociale. *European Journal of Political Research*. 1992. Vol. 22. P. 101–121.
49. Ignazi P. The crisis of parties and the rise of new political parties. *Party Politics*. 1996. Vol. 2. P. 549–566.
50. Ignazi P. The Extreme Right. Defining the Object and Assessing the Causes. *Shadows Over Europe. The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe*. New York, 2002. P. 21–37.
51. Jean–Marie Le Pen fined again for dismissing Holocaust as 'detail'. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2016/apr/06/jean-marie-le-pen-fined-again-dismissing-holocaust-detail>.
52. K. Adler. Populist challenge brings Europe to crossroads. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-38915466>.

53. Kinkartz S. Far-right AfD emerges as Germany's second strongest party. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/far-right-afd-emerges-as-germanys-second-strongest-party/a-66154675>.
54. Kitschelt H. Growth and persistence of the radical right in postindustrial democracies: advances and challenges in comparative research. *West European Politics*. 2007. Vol. 30, no. 5. P. 1176–1206.
55. Kitschelt H. *The radical right in Western Europe: a comparative Analysis*. Michigan : Ann Arbor, 1995. 346 p.
56. Klur J. =. Pegida en France : le Front national garde ses distances. *Le Journal du Dimanche*. URL: <https://www.lejdd.fr/Politique/Pegida-en-France-le-Front-national-garde-ses-distances-714060>.
57. Le Pen wants France out of NATO integrated command, backs NATO–Russia links. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.france24.com/en/france/20220413-le-pen-wants-france-out-of-nato-integrated-command-backs-nato-russia-links>.
58. Lecoœur E. *Dictionnaire de l'extrême droite*. Paris : LAROUSSE, 2007. 240 p.
59. Longhi J. *Le FN en 144 engagements, et 140 signes. The Conversation*. URL: <https://theconversation.com/le-fn-en-144-engagements-et-140-signes-73097>.
60. Lubbers M. Extreme right-wing voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*. 2002. № 41. P. 345–378 .
61. Manifesto for Germany. *afd.de*. URL: https://www.afd.de/wp-content/uploads/2017/04/2017-04-12_afd-grundsatzprogramm-englisch_web.pdf.
62. Marcus J. *The National Front and French politics: the resistible rise of Jean-Marie Le Pen*. London : Macmillan, 1995. 250 p.
63. Marine Le Pen je Putinova matrjoška. Volit ji mohou jen lidé skutečně zvláštního ražení. *Forum 24*. URL: <https://www.forum24.cz/marine-le-pen->

je-putinova-matrjoska-volit-ji-mohou-jen-lide-skutecne-zvlastniho-razeni/.

64. Minkenberg M. From pariah to policy-maker? The radical right in Europe, West and East: between margin and mainstream. *Journal of Contemporary European Studies*. 2013. Vol. 21, no. 1. P. 5–24.
65. Minkenberg M. The New Right in comparative perspective: the USA and Germany. Ithaca : Cornell University Press, 1993. 90 p.
66. Minkenberg M. The New Right in Germany: the transformation of conservatism and the extreme right. *European Journal of Political Research*. 1992. Vol. 22. P. 101–121.
67. Minkenberg M. The Radical Right in Eastern Europe: Democracy under Siege? (Europe in Crisis). New York : Palgrave Pivot, 2017. 214 p.
68. Minkenberg M. The Renewal of the Radical Right: Between Modernity and Anti-modernity. *Government and Opposition*. Vol. 35, no. 2. P. 170–188.
69. Minkenberg M. The West European radical right as a collective actor: modeling the impact of cultural and structural variables on party formation and movement mobilization. *Comparative European Politics*. 2003. Vol. 1, no. 2. P. 149–170.
70. Minkenberg M. Transforming the transformation? The East European radical right in the political process. London : Routledge, 2015. 396 p.
71. Mudde C. Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. *Party Politics*. 2014. Vol. 20, no. 2. P. 217–226.
72. Mudde C. Populism in Europe and the Americas: threat or corrective for democracy?. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 274 p.
73. Mudde C. Populist radical right parties in Western Europe. New York : Cambridge University Press, 2007. 404 p.
74. Mudde C. Racist extremism in Central and Eastern Europe. London : Routledge, 2005. 332 p.
75. Mudde C. The far right and the European elections. *Current History*. 2014. Vol. 113, no. 761. P. 98–103.

76. Mudde C. *The ideology of extreme right*. Manchester : Manchester University Press, 2000. 224 p.
77. Mudde C. The populist radical right: a pathological normalcy. *West European Politics*. 2010. Vol. 33, no. 6. P. 1167–1186.
78. Mudde C. The war of words defining the extreme right party family. *West European Politics*. 1995. Vol. 19, no. 2. P. 225–248.
79. Mudde C. Three decades of populist radical right parties in Western Europe: so what?. *European Journal of Political Research*. 2013. Vol. 52, no. 1. P. 1–19.
80. Nolte E. *Fascism in Its Epoch*. Munchen : R. Piper & Co Verlag, 1968. 568 p.
81. Nolte E. *Three Faces of Fascism: Action Francaise, Italian Fascism, National Socialism*. New–York : Henry Holt & Company, Inc., 1966. 561 p.
82. Norris P. *Radical Right Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 366 p.
83. Paxton R. O. *The Anatomy of Fascism*. London : Allen Lane, 2004. 336 p.
84. Payne S. G. *A History of Fascism, 1914–1945*. London : Routledge, 1996. 628 p.
85. *Presidentielle 2022: le programme de Marine Le Pen decrypte*. *Les Echos*. URL: <https://www.lesechos.fr/elections/candidats/presidentielle-2022-le-programme-de-marine-le-pen-decrypte-1396786>.
86. Share of respondents agreeing or disagreeing that their country could face the future better outside of the European Union in 2022. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1360467/euroscepticism-europeans-future-leave-eu/>.
87. Sonne P. A Russian bank gave Marine Le Pen’s party a loan. Then weird things began happening. *The Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/national-security/a-russian-bank-gave-marine-le-pens-party-a-loan-then-weird-things-began->

- [happening/2018/12/27/960c7906-d320-11e8-a275-81c671a50422_story.html](https://www.theguardian.com/world/2018/12/27/960c7906-d320-11e8-a275-81c671a50422_story.html).
88. Taggart P. New populist parties in Western Europe. *West European Politics*. 1995. Vol. 18, no. 1. P. 34–51.
89. The fox in the chicken coop: how the far right is playing the European Parliament. *The Conversation*. URL: <https://theconversation.com/the-fox-in-the-chicken-coop-how-the-far-right-is-playing-the-european-parliament-193136>.
90. Understanding Pegida in Context. *Social Europe*. URL: <https://www.socialeurope.eu/wp-content/uploads/2015/03/Pegida-eBook.pdf>.
91. Vincent A. Nationalism and Particularity. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 300 p.
92. You Should Hear What They Say About You. Lord Ashcroft Polls. URL: <https://lordashcroftpolls.com/wp-content/uploads/2016/02/LORD-ASHCROFT-POLLS-You-Should-Hear-What-They-Say-About-You-EU28-Poll-Report-Feb-2016.pdf>.